

AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETÉNEK HIVATALA
EMBERI JOGI FŐBIZTOS
GENF

SZAKKÉPZÉSI SOROZAT 8. SZÁM / 1. MÓDOSÍTÁS

Isztambul Protokoll

A kínzás vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés eredményes kivizsgálásáról és dokumentálásáról szóló kézikönyv

EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE
New York és Genf, 2004

A dokumentum angolról magyar nyelvre fordítása az Egyesült Nemzetek Szervezete UNVFVT Alapjának támogatásával valósult meg, a Cordelia Alapítvány gondozásában.

United Nations Human Rights
Office of the High Commissioner for Human Rights

MEGJEGYZÉS

Az ebben a kiadványban alkalmazott megnevezések és az itt szereplő anyag bemutatása nem utal az Egyesült Nemzetek szervezetének titkársága részéről bármely ország, terület, város vagy térség, ezek hatóságainak jogállására vagy határainak vagy közigazgatási határainak kijelölésére vonatkozó vélemény kifejtésére.

Az e kiadványban szereplő anyagok szabadon idézhetők vagy reprodukálhatók, azzal a feltétellel, hogy a reprodukált anyagot tartalmazó kiadványban a forrást megjelölik és annak egy példányát megküldik az Egyesült Nemzetek szervezete emberi jogi főbiztosának hivatalába, 1211 Genf 10, Svájc.

HR/P/PT/8/Rev.1

AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETÉNEK KIADVÁNYA
Értékesítési szám E.04.XIV.3 ISBN 92-1-154156-5
ISSN 1020-1688

A kínzás vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés
eredményes kivizsgálásáról és dokumentálásáról szóló kézikönyv

Isztambul Protokoll

Az Egyesült Nemzetek Szervezete emberi jogi főbiztosának

benyújtva:

1999. augusztus 9.

RÉSZTVEVŐ SZERVEZETEK

Action for Torture Survivors (HRFT), Geneva
Amnesty International, London
Association for the Prevention of Torture, Geneva
Behandlungszentrum für Folteropfer, Berlin
British Medical Association (BMA), London
Center for Research and Application of Philosophy and Human Rights, Hacettepe University, Ankara
Center for the Study of Society and Medicine, Columbia University, New York
Centre Georges Devereux, University of Paris VIII, Paris
Committee against Torture, Geneva
Danish Medical Association, Copenhagen Department of Forensic Medicine and Toxicology, University of
Colombo, Colombo
Ethics Department, Dokuz Eylül Medical Faculty, Izmir, Turkey
Gaza Community Mental Health Programme, Gaza
German Medical Association, Berlin
Human Rights Foundation of Turkey (HRFT), Ankara
Human Rights Watch, New York
Indian Medical Association and the IRCT, New Delhi
Indochinese Psychiatric Clinic, Boston, United States of America
Institute for Global Studies, University of Minnesota, Minneapolis, United States
Instituto Latinoamericano de Salud Mental, Santiago
International Committee of the Red Cross, Geneva
International Federation of Health and Human Rights Organizations, Amsterdam, The Netherlands
International Rehabilitation Council for Torture Victims (IRCT), Copenhagen
Johannes Wier Foundation, Amsterdam, The Netherlands
Lawyers Committee for Human Rights, New York
Physicians for Human Rights Israel, Tel Aviv
Physicians for Human Rights Palestine, Gaza
Physicians for Human Rights USA, Boston
Program for the Prevention of Torture, Inter-American Institute of Human Rights, San José
Society of Forensic Medicine Specialists, Istanbul, Turkey
Special Rapporteur on Torture, Geneva
Survivors International, San Francisco, United States
The Center for Victims of Torture (CVT), Minneapolis, United States
The Medical Foundation for the Care of Victims of Torture, London
The Trauma Centre for Survivors of Violence and Torture, Cape Town, South Africa
Turkish Medical Association, Ankara
World Medical Association, Ferney-Voltaire, France

TARTALOMJEGYZÉK

	<i>Oldal</i>
TÁRSSZERZŐK ÉS TOVÁBBI KÖZREMŰKÖDŐK	vi
BEVEZETŐ	1
<i>Fejezet</i>	<i>Bekezdés</i>
I. A VONATKOZÓ NEMZETKÖZI JOGI SZABÁLYOZÁS	1-47
A Nemzetközi emberi jog	2-6
B Az Egyesült Nemzetek Szervezete	7-24
1. <i>A kínzás megelőzésére vonatkozó jogi kötelezettségek</i>	<i>10</i>
2. <i>Az Egyesült Nemzetek Szervezetének szervei és mechanizmusai</i>	<i>11-24</i>
C Regionális szervezetek	25-46
1. <i>Az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága és az Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága</i>	<i>26-32</i>
2. <i>Az Emberi Jogok Európai Bírósága</i>	<i>33-38</i>
3. <i>A Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzésének Európai Bizottsága</i>	<i>39-43</i>
4. <i>Az Emberi és Polgári Jogok Afrikai Bizottsága és az Emberi és Polgári Jogok Afrikai Bírósága</i>	<i>44-46</i>
D A Nemzetközi Büntetőbíróság	47
II. A KAPCSOLÓDÓ ETIKAI KÓDEXEK	48-73
A Jogi szakmai etika	49-50
B Egészségügyi etika	51-56
1. <i>Az egészségügyi szakemberekre vonatkozó ENSZ-határozatok</i>	<i>52-53</i>
2. <i>Nemzetközi szakmai szervek nyilatkozatai</i>	<i>54-55</i>
3. <i>Nemzeti orvosi etikai kódexek</i>	<i>56</i>
C Az egészségügyi etikai kódexek közös alapelvei	57-65
1. <i>Az emberséges ellátás kötelezettsége</i>	<i>58-62</i>
2. <i>Tájékoztatás alapján adott beleegyezés</i>	<i>63-64</i>
3. <i>Az orvosi titoktartás</i>	<i>65</i>
D Kettős kötelezettséggel rendelkező egészségügyi szakemberek	66-73
1. <i>Irányadó alapelvek kettős kötelezettséggel rendelkező orvosok számára</i>	<i>67</i>
2. <i>A kettős kötelezettségből eredő dilemmák</i>	<i>68-73</i>
III. A KÍNZÁS JOGI VIZSGÁLATA	74-119
A A kínzás vizsgálatának céljai	77
B A kínzás vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés hatékony kivizsgálásának és dokumentálásának alapelvei	78-84
C A kínzás vizsgálata során alkalmazott eljárások	85-106
1. <i>A vizsgálatot végző szerv meghatározása</i>	<i>85-87</i>
2. <i>Az állítólagos áldozat és a tanúk meghallgatása</i>	<i>88-101</i>
3. <i>A tárgyi bizonyítékok biztosítása és megszerzése</i>	<i>102-103</i>
4. <i>Orvosi bizonyítékok</i>	<i>104-105</i>
5. <i>Fényképezés</i>	<i>106</i>
D Vizsgálóbizottság	107-119
1. <i>A vizsgálat hatáskörének meghatározása</i>	<i>107</i>
2. <i>A Bizottság hatásköre</i>	<i>108</i>
3. <i>Tagsági kritériumok</i>	<i>109-110</i>
4. <i>A Bizottság személyi összetétele</i>	<i>111</i>
5. <i>Tanúvédelem</i>	<i>112</i>
6. <i>Eljárások</i>	<i>113</i>
7. <i>Vizsgálati értesítés</i>	<i>114</i>
8. <i>A bizonyítékok átvétele</i>	<i>115</i>
9. <i>A felek jogai</i>	<i>116</i>
10. <i>A bizonyítékok értékelése</i>	<i>117</i>
11. <i>A Bizottság jelentése</i>	<i>118-119</i>
IV. A MEGHALLGATÁSOK ÁLTALÁNOS SZEMPONTJAI	120-160
A A vizsgálat, az orvosi szakvélemény és dokumentáció célja	121-122
B Fogvatartottakra vonatkozó eljárási biztosítékok	123-126
C Büntetés-végrehajtási intézetekben tett hivatalos látogatások	127-134
D Kérdézési technikák	135

E A háttér dokumentálása	136-141	41
1. <i>A pszichoszociális múlt és az őrizetbevétel előtti események</i>	136	41
2. <i>A fogvatartás és a bántalmazás összefoglalása</i>	137	41
3. <i>A fogvatartás körülményei</i>	138	41
4. <i>A fogvatartás helye és feltételei</i>	139	41
5. <i>A kínzás és kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód módszerei</i>	140-141	42
F A háttér feltérképezése	142-143	43
G Kínzási módszerek áttekintése	144-145	43
H A meghallgatott ismételt traumatizálódásának kockázata	146-149	44
I Tolmácsok alkalmazása	150-153	45
J Nemi szerepekkel kapcsolatos kérdések	154-155	46
K Beutalás szükségességére utaló jelek	156	46
L Megállapítások és következtetések értelmezése	157-160	47
V. A KÍNZÁS FIZIKAI BIZONYÍTÉKAI	161-233	48
A A meghallgatás szerkezeti felépítése	163-167	48
B Körtörténet	168-172	49
1. <i>Akut tünetek</i>	170	50
2. <i>Krónikus tünetek</i>	171	50
3. <i>A meghallgatás összefoglalása.</i>	172	50
C Testi vizsgálat	173-186	50
1. <i>Bőr</i>	176	51
2. <i>Arc</i>	177-182	51
3. <i>Mellkas és hasi terület</i>	183	52
4. <i>Vázizom rendszer</i>	184	52
5. <i>Húgyivarszervi rendszer</i>	185	53
6. <i>Központi és perifériás idegrendszer</i>	186	53
D A speciális kínzási formákat követő vizsgálat és értékelés	187-232	53
1. <i>A verés és más, tartós nyomot nem hagyó trauma.....</i>	189-202	54
2. <i>Talpverés</i>	203-205	56
3. <i>Függesztés.....</i>	206-209	58
4. <i>Egyéb testhelyzeti kínzás.....</i>	210-211	59
5. <i>Kínzás elektrosokkal.....</i>	212	59
6. <i>Fogazatot érinő kínzás</i>	213	60
7. <i>Fojtogatás</i>	214	60
8. <i>Szexuális kínzás, nemi erőszak</i>	215-232	60
E Speciális diagnosztikai vizsgálatok	233	65
VI. A KÍNZÁS PSZICHOLÓGIAI BIZONYÍTÉKAI	234-315	66
A Általános szempontok	234-239	66
1. <i>A pszichológiai értékelés központi szerepe</i>	234-237	66
2. <i>A pszichológiai értékelés kontextusa.....</i>	238-239	67
B A kínzás pszichológiai következményei	240-259	68
1. <i>Figyelmeztető megjegyzések</i>	240	68
2. <i>Általános pszichológiai reakciók.</i>	241-249	68
3. <i>Diagnosztikai besorolások</i>	250-259	70
C A pszichológiai / pszichiátriai értékelés	260-315	73
1. <i>Etikai és klinikai megfontolások</i>	260-262	73
2. <i>A meghallgatás folyamata</i>	263-274	74
3. <i>A pszichológiai / pszichiátriai értékelés összetevői</i>	275-291	77
4. <i>Neuropszichológiai vizsgálat</i>	292-309	80
5. <i>A gyermekek és a kínzás</i>	310-315	84

MELLÉKLETEK:

I. A KÍNZÁS VAGY MÁS KEGYETLEN, EMBERTELEN VAGY MEGALÁZÓ BÁNÁSMÓD VAGY BÜNTETÉS EREDMÉNYES KIVIZSGÁLÁSÁNAK ÉS DOKUMENTÁLÁSÁNAK ALAPELVEI	87
II. DIAGNOSZTIKAI VIZSGÁLATOK	89
III. A KÍNZÁS ÉS ROSSZ BÁNÁSMÓD DOKUMENTÁLÁSÁT SEGÍTŐ ANATÓMIAI ÁBRÁK	93
IV. A KÍNZÁS ÉS ROSSZ BÁNÁSMÓD ORVOSI ÉRTÉKELÉSÉRE VONATKOZÓ IRÁNYELVEK	101

TÁRSSZERZŐK ÉS TOVÁBBI KÖZREMŰKÖDŐK*Projekt koordinátorok:*

Dr. Vincent Iacopino, Physicians for Human Rights USA, Boston, United States
Dr. Önder Özkalipli, Human Rights Foundation of Turkey, Istanbul, Turkey
Ms. Caroline Schlar, Action for Torture Survivors (HRFT), Geneva

Szerkesztői bizottsági tagok:

Dr. Kathleen Alden, Indochinese Psychiatric Clinic, Boston, and Department of Psychiatry, Dartmouth Medical School, Lebanon, New Hampshire, United States
Dr. Türkcay Baykal, Human Rights Foundation of Turkey, Izmir, Turkey
Dr. Vincent Iacopino, Physicians for Human Rights USA, Boston, United States
Dr. Robert Kirschner, Physicians for Human Rights USA, Chicago, United States
Dr. Önder Özkalipli, Human Rights Foundation of Turkey, Istanbul, Turkey
Dr. Michael Peel, The Medical Foundation for the Care of Victims of Torture, London
Dr. Hernan Reyes, Center for the Study of Society and Medicine, Columbia University, New York
Mr. James Welsh, Amnesty International, London

Jegyzőkönyvvezetők:

Dr. Kathleen Alden, Indochinese Psychiatric Clinic, Boston, and Department of Psychiatry, Dartmouth Medical School, Lebanon, New Hampshire, United States
Ms. Barbara Frey, Institute for Global Studies, University of Minnesota, Minneapolis, United States
Dr. Robert Kirschner, Physicians for Human Rights USA, Chicago, United States
Dr. ^a ebnem Korur Fincanci, Society of Forensic Medicine Specialists, Istanbul, Turkey
Dr. Hernan Reyes, Center for the Study of Society and Medicine, Columbia University, New York
Ms. Ann Sommerville, British Medical Association, London
Dr. Numfondo Walaza, The Trauma Centre for Survivors of Violence and Torture, Cape Town, South Africa

Közreműködő szerzők:

Dr. Suat Alptekin, Forensic Medicine Department, Istanbul, Turkey
Dr. Zuhay Amato, Ethics Department, Dokuz Eylül Medical Faculty, Izmir, Turkey
Dr. Alp Ayan, Human Rights Foundation of Turkey, Izmir, Turkey
Dr. Semih Aytaçlar, Sonomed, Istanbul, Turkey
Dr. Metin Bakkalci, Human Rights Foundation of Turkey, Ankara,
Dr. Ümit Biçer, Society of Forensic Medicine Specialists, Istanbul, Turkey
Dr. Ye°im Can, Human Rights Foundation of Turkey, Istanbul, Turkey
Dr. John Chisholm, British Medical Association, London
Dr. Lis Danielsen, International Rehabilitation Council for Torture Victims, Copenhagen
Dr. Hanan Diab, Physicians for Human Rights Palestine, Gaza
Mr. Jean-Michel Diez, Association for the Prevention of Torture, Geneva
Dr. Yusuf Doçgar, Human Rights Foundation of Turkey, Istanbul, Turkey
Dr. Morten Ekstrom, International Rehabilitation Council for Torture Victims, Copenhagen
Professor Ravindra Fernando, Department of Forensic Medicine and Toxicology, University of Colombo, Colombo
Dr. John Fitzpatrick, Cook County Hospital, Chicago, United States
Ms. Camile Giffard, University of Essex, United Kingdom
Dr. Jill Glick, University of Chicago Children's Hospital, Chicago, United States
Dr. Emel Gökmen, Department of Neurology, Istanbul University, Istanbul, Turkey
Dr. Norbert Gurrus, Behandlungszentrum für Folteropfer, Berlin
Dr. Hakan Gürvit, Department of Neurology, Istanbul University, Istanbul, Turkey
Dr. Karin Helweg-Larsen, Danish Medical Association, Copenhagen
Dr. Gill Hinshelwood, The Medical Foundation for the Care of Victims of Torture, London
Dr. Uwe Jacobs, Survivors International, San Francisco, United States
Dr. Jim Jaranson, The Center for Victims of Torture, Minneapolis, United States
Ms. Cecilia Jimenez, Association for the Prevention of Torture, Geneva
Ms. Karen Johansen Meeker, University of Minnesota Law School, Minneapolis, United States
Dr. Emre Kapkin, Human Rights Foundation of Turkey, Izmir, Turkey

Dr. Cem Kaptanoğlu, Department of Psychiatry, Osmangazi University Medical Faculty, Eskiehir, Turkey
 Professor Ioanna Kuçuradi, Center for Research and Application of Philosophy and Human Rights, Hacettepe University, Ankara
 Mr. Basem Lafi, Gaza Community Mental Health Programme, Gaza
 Dr. Elizabeth Lira, Instituto Latinoamericano de Salud Mental, Santiago
 Dr. Veli Lök, Human Rights Foundation of Turkey, Izmir, Turkey
 Dr. Michele Lorand, Cook County Hospital, Chicago, United States
 Dr. Ruchama Marton, Physicians for Human Rights-Israel, Tel Aviv
 Ms. Elisa Massimino, Lawyers Committee for Human Rights, New York
 Ms. Carol Mottet, Legal Consultant, Bern
 Dr. Fikri Öztıp, Department of Pathology, Ege University Medical Faculty, Izmir, Turkey
 Mr. Alan Parra, Office of the Special Rapporteur on Torture, Geneva
 Dr. Beatrice Patsalides, Survivors International, San Francisco, United States
 Dr. Jean Pierre Restellini, Human Rights Awareness Unit, Directorate of Human Rights, Council of Europe, Strasbourg, France
 Mr. Nigel Rodley, Special Rapporteur on Torture, Geneva
 Dr. Füsün Sayek, Turkish Medical Association, Ankara
 Dr. Françoise Sironi, Centre Georges Devereux, University of Paris VIII, Paris
 Dr. Bent Sorensen, International Rehabilitation Council for Torture Victims, Copenhagen and Committee against Torture, Geneva
 Dr. Nezir Suyugül, Forensic Medicine Department, Istanbul, Turkey
 Ms. Asmah Tareen, University of Minnesota Law School, Minneapolis, United States
 Dr. Henrik Klem Thomsen, Department of Pathology, Bispebjerg Hospital, Copenhagen
 Dr. Morris Tidball-Binz, Program for the Prevention of Torture, Inter-American Institute of Human Rights, San José
 Dr. Nuray Türksoy, Human Rights Foundation of Turkey, Istanbul, Turkey
 Ms. Hülya Üçpınar, Human Rights Office, Izmir Bar Association, Izmir, Turkey
 Dr. Adriaan van Es, Johannes Wier Foundation, Amsterdam, The Netherlands
 Mr. Ralf Wiedemann, University of Minnesota Law School, Minneapolis, United States
 Dr. Mark Williams, The Center for Victims of Torture, Minneapolis, United States

További közreműködők:

Mr. Alessio Bruni, Committee against Torture, Geneva
 Dr. Eyad El Sarraj, Gaza Community Mental Health Programme, Gaza
 Dr. Rosa Garcia-Peltoniemi, The Center for Victims of Torture, Minneapolis, United States
 Dr. Ole Hartling, Danish Medical Association, Copenhagen
 Dr. Hans Petter Hougen, Danish Medical Association, Copenhagen
 Dr. Delon Human, World Medical Association, Ferney-Voltaire, France
 Dr. Dario Lagos, Equipo Argentino de Trabajo e Investigación Psicosocial, Buenos Aires
 Dr. Frank Ulrich Montgomery, German Medical Association, Berlin
 Mr. Daniel Prémont, United Nations Voluntary Fund for Victims of Torture, Geneva
 Dr. Jagdish C. Sobti, Indian Medical Association, New Delhi
 Mr. Trevor Stevens, European Committee for the Prevention of Torture, Strasbourg, France
 Mr. Turgut Tarhanlı, International Relations and Human Rights Department, Bogazici University, Istanbul, Turkey
 Mr. Wilder Taylor, Human Rights Watch, New York
 Dr. Joergen Thomsen, International Rehabilitation Council for Torture Victims, Copenhagen

A projekt a következő szervezetek támogatásával valósulhatott meg: United Nations Voluntary Fund for Victims of Torture; Division for Human Rights and Humanitarian Policy of the Federal Department of Foreign Affairs, Switzerland; Office for Democratic Institutions and Human Rights of the Organization for Security and Cooperation in Europe; Swedish Red Cross, Human Rights Foundation of Turkey and Physicians for Human Rights.

További támogatók: Center for Victims of Torture; Turkish Medical Association; International Rehabilitation Council for Torture Victims; Amnesty International Switzerland, Christian Association for the Abolition of Torture Switzerland.

Az eredeti angol nyelvű kézikönyv javított kiadásának nyomtatása az Európai Bizottság pénzügyi támogatásával valósult meg.

A javított kiadás borítótérve Centre for Victims of Torture (CVICT), Nepal adománya a United Nations Voluntary Fund for Victims of Torture részére.

BEVEZETŐ

Ez a kézikönyv a kínzást az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni 1984. évi Nemzetközi Egyezményének megfogalmazása szerint határozza meg:

A kínzás kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyek szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki; vagy, hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá; illetőleg, hogy olyan harmadik személyt félemlítsenek meg; vagy, hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza. Nem foglalja magába a kizárólag törvényes szankciókból felmerülő, azokkal járó vagy azokat kísérő fájdalmat vagy szenvedést.¹

A kínzás a világ egész közösségét mélyen aggasztó probléma. Célja nemcsak az egyének fizikai és érzelmi jól-létének, hanem egyes esetekben teljes közösségek méltóságának és akaratának szándékos lerombolása is. Az emberiség nagy családjának összes tagját érinti, mivel létünk értelmét és a szebb jövőre vonatkozó reményeinket vonja kétségbe.²

Bár a nemzetközi emberi jog és az azokkal foglalkozó jogág következetesen tiltja a kínzást bármilyen körülmények között (lásd első fejezet), a világ országainak több mint felében gyakorlat a kínzás és a rossz bánásmód.³⁴ A kínzás abszolút tilalma és a világban való előfordulásának gyakorisága közti megdöbbentő ellentét illusztrálja, hogy az államoknak eredményes intézkedéseket kell meghatározni és végrehajtani az egyének kínzással és rossz bánásmóddal szembeni védelme érdekében. A jelen kézikönyv kialakításának célja az volt, hogy lehetővé tegye az államok számára, hogy az egyének kínzással szembeni védelmével összefüggő egyik legalapvetőbb aggálllyal foglalkozni tudjanak – ez pedig az eredményes dokumentálás. Az ilyen dokumentáció fényt derít a kínzás és rossz bánásmód bizonyítékaira, így az elkövetőket felelősségre lehet vonni tetteikért, és az igazság érdekeit lehet szolgálni. Az ebben a kézikönyvben szereplő dokumentációs módszerek más összefüggésben is alkalmazhatók, többek között az emberi jogi vizsgálatra és a monitoringra, a politikai menedékjog értékelésére, a kínzás során bűncselekményeiket „bevalló” egyének védelmére és a kínzás áldozatainak ellátási igényeinek felmérésére. A kézikönyv továbbá nemzetközi hivatkozási pontot biztosít az egészségügyi szakszemélyzet és az őket elbírálók számára egyaránt azon egészségügyi szakemberek tekintetében, akiket a kínzás bizonyítékainak figyelmen kívül hagyására, nem helytálló megjelenítésére vagy meghamisítására kényszerítenek.

¹ 1982. óta az Egyesült Nemzetek Szervezetének a kínzások áldozataiért létrehozott önkéntes alapjának kuratóriuma által az ENSZ főtitkárhoz intézett, az ENSZ által a kínzás áldozatainak nyújtandó segítségre vonatkozó ajánlásai a „Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment” első cikkén alapul, amely a következőképpen rendelkezik: “Torture constitutes an aggravated and deliberate form of cruel, inhuman or degrading treatment or punishment”, továbbá “It does not include pain or suffering arising only from, inherent in or incidental to, lawful sanctions to the extent consistent with the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners”, továbbá az összes vonatkozó nemzetközi instrumentumon.

² V. Iacopino, “Treatment of survivors of political torture: commentary” („A politikai kínzások túlélőinek kezelése: kommentár”) *The Journal of Ambulatory Care Management*, vol. 21 (2) (1998), 5-13 old.

³ Amnesty International, *Amnesty International Report 1999* (London, AIP, 1999)

⁴ M. Basoglu, “Prevention of torture and care of survivors: an integrated approach”(„A kínzás megelőzése és a túlélők ellátása: integrált megközelítés”) , *The Journal of the American Medical Association (JAMA)*, vol. 270 (1993), 606-611. old.

Az elmúlt két évtized során sokat tudtunk meg a kínzásról és következményeiről, e kézikönyv kialakítása előtt azonban nem álltak rendelkezésre nemzetközi dokumentációs irányelvek. Az *Isztambul Protokoll a kínzás vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés eredményes kivizsgálásáról és dokumentálásáról* szóló kézikönyv célja, hogy nemzetközi iránymutatással szolgáljon az olyan személyek felméréséhez, akik kínzásról vagy rossz bánásmódról számolnak be, az állítólagos kínzások előfordulásának vizsgálatához és a megállapításoknak az igazságügyi vagy egyéb nyomozó szervek részére történő jelentéséhez. A kézikönyvben szerepelnek a kínzás és egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés eredményes kivizsgálására vonatkozó alapelvek (lásd első melléklet). Ezek az alapelvek vázolják fel az államok számára a kínzás eredményes dokumentálását biztosító minimális standardokat.⁵ A kézikönyvben szereplő irányelvek nem rögzített protokollként szerepelnek. Inkább alapelveken alapuló minimális standardokat jelentik, melyeket a rendelkezésre álló erőforrások figyelembe vételével kell alkalmazni. A kézikönyv és az alapelvek 15 ország 40 szervezetét illetve intézményét képviselő több mint 75 jogi, egészségügyi és emberi jogi szakértő 3 éves elemző, kutató és szövegező munkájának eredménye. A kézikönyv koncepciójának kialakításában és elkészítésében Chilében, Costa Ricában, Dániában, Franciaországban, Németországban, Indiában, Izraelben, Hollandiában, Dél-Afrikában, Sri Lankán, Svájcban, Törökországban, az Egyesült Királyságban, az Egyesült Államokban és a megszállt Palesztin területeken dolgozó igazságügyi szakértők, orvosok, pszichológusok, emberi jogi megfigyelők és jogászok vettek részt.

⁵ A kínzás és egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés eredményes kivizsgálására és dokumentálására vonatkozó alapelvek a 2000. december 4-i 55/89 Közgyűlési Határozat, illetve a 2000. április 20-i 2000/43 Emberi Jogi Bizottsági Határozat mellékletét képezik, amelyek mindegyikét szavazás nélkül fogadtak el.

I. FEJEZET

A VONATKOZÓ NEMZETKÖZI JOGI
SZABÁLYOZÁS

1. A nemzetközi jog egyértelműen kimondja a kínzás tilalmát. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód elleni egyezmény mind tiltja a kínzás bármilyen formáját. Hasonlóképpen rendelkezik számos regionális vonatkozású jogvédelmi dokumentum is. Az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye, az Ember és a Népek Jogainak Afrikai Chartája, valamint az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény mindegyike kifejezetten rendelkezik a kínzás tilalmáról.

A. Nemzetközi emberi jog

2. A fegyveres konfliktusokat szabályozó nemzetközi szerződések alkotják a nemzetközi humanitárius, más néven háborús jogot. A nemzetközi humanitárius jog értelmében a kínzás tilalma pusztán egy kicsi, bár rendkívül fontos része annak a szélesebb körű védelemnek, amelyről ezek a szerződések a háború valamennyi áldozata esetében rendelkeznek. Az 1949. évi négy genfi egyezményt 188 állam ratifikálta. Ezen egyezmények a nemzetközi fegyveres konfliktusokra vonatkozóan fogalmazzak meg szabályokat, különös tekintettel az olyan személyek helyzetére, akik egyáltalán nem, vagy már nem vesznek részt közvetlenül a harcokban, így például a sebesültekre, a fogságba esettekre és a civil lakosságra. Mind a négy egyezmény tartalmazza a kínzás vagy bármilyen egyéb szándékos bántalmazás tilalmát. A genfi egyezményekhez 1997-ben csatolt két kiegészítő jegyzőkönyv kiterjesztette az említett egyezmények által létrehozott védelmet és az egyezmények

hatályát. Az I. jegyzőkönyv – melyet eddig 153 állam ratifikált – a nemzetközi, míg a II. jegyzőkönyv a nem nemzetközi vonatkozású összeütközésekről rendelkezik. Ez utóbbi jegyzőkönyvet mindeddig 145 állam ratifikálta.

3. Témánk szempontjából nagyobb jelentőséggel bír az úgynevezett „közös 3. cikk”, amely mind a négy genfi egyezményben megtalálható. A közös 3. cikk a „nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközésekre” vonatkozik, de ennél pontosabb meghatározással nem szolgál. Azokat az alapvető kötelezettségeket határozza meg, amelyeket valamennyi fegyveres összeütközés során, és nem csak az országok közötti nemzetközi háborúk során kell tiszteletben tartani. Ez általában azt jelenti, hogy a háború vagy összeütközés természetétől függetlenül bizonyos alapszabályok nem helyezhetők hatályon kívül. A kínzás tiltása – amely közös eleme a nemzetközi humanitárius jognak, valamint az emberi jogok védelmének – egyike ezen alapszabályoknak.

4. A közös 3. cikk a következőt mondja ki:

„...ebből a célból mindenkor és mindenütt tilos: az élet és a testi épség elleni merénylet, különösen a bármely formában megnyilvánuló emberölés, csonkítás, kegyetlen bánásmód és kínzás;...az emberi méltóság megsértése, nevezetesen a lealacsonyító és megalázó bánásmód...”

5. Ahogyan Nigel Rodley, a kínzás kérdésével foglalkozó különleges előadó megállapította:

„Nehezen tudnánk ennél kifejezőbb meghatározást adni a kínzás vagy más bántalmazás fogalmára. A Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága által megfogalmazott szöveggel kapcsolatos hivatalos magyarázat szerint nem maradt lehetséges kibúvó, nem lehetséges kifogás és nem létezhetnek enyhítő körülmények.⁶”

6. A nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogok között további összefonódás figyelhető meg a nem nemzetközi fegyveres konfliktusokra (például az egész országra kiterjedő polgárháborúk) vonatkozó II.

⁶ N. Rodley: *The Treatment of Prisoners under International Law*, Második kiadás (Oxford, Clarendon Press, 1999), 58. o.

jegyzőkönyv preambulumban, mely a következőt mondja ki: „... az emberi jogokra vonatkozó nemzetközi okmányok alapvető védelmet nyújtanak minden ember számára.”^g

B. Az Egyesült Nemzetek Szervezete

7. Az ENSZ hosszú évek óta dolgozik azon, hogy egy általánosan alkalmazható normákat dolgozzon ki annak biztosítása érdekében, hogy a kínzás vagy egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmóddal szemben mindenki megfelelő védelemben részesüljön. Amellett, hogy az ENSZ tagállamai által elfogadott egyezmények, nyilatkozatok és határozatok egyértelműen kimondják, hogy a kínzás tilalma alól nem lehet kivétel, emellett egyéb követelményeket is megállapítanak az ilyen visszaélések elleni védelem biztosítása érdekében. Ezen okmányok közül a legnagyobb jelentőséggel az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata,^h a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya,ⁱ a fogva tartottakkal kapcsolatos bánásmódról vonatkozó minimumszabályok összessége,^j a kínzásnak és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak alávetett személyek védelméről szóló nyilatkozat (a kínzás elleni védelemről szóló nyilatkozat),^k a bűnüldöző szervekre vonatkozó magatartási kódex^l, az egészségügyi szakszemélyzetnek, különösen az orvosoknak, a börtön-büntetésüket töltő és a fogva tartott személyek kínzással és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésekkel vagy bánásmóddal szembeni védelmében játszott szerepére

^g Az 1949. évi genfi egyezményekhez kiegészítésként csatolt 1977. évi II. jegyzőkönyv második preambulumban bekezdése.

^h Az 1948. december 10-én elfogadott 217 A (III) ENSZ-közgyűlési határozat 5. cikke, lásd a Közgyűlés Harmadik ülészakaról készült hivatalos jegyzőkönyv (A/810) 71. oldalát

ⁱ Hatálybalépés időpontja: 1976. március 23., lásd az 1966. december 16-án elfogadott 2200 A (XXI) ENSZ-közgyűlési határozathoz tartozó melléklet 7. cikkét, a 21. ülészakaról készült Hivatalos Jegyzőkönyv 16. kiegészítésének (A/6316) 52. oldalát, valamint az Egyesült Nemzetek Szerződéseinek Tára, 999. kötet, 171. oldalát.

^j Elfogadta: a Bűnmegelőzésről és a jogsértőkkel való bánásmódról szóló első ENSZ-kongresszus 1955. augusztus 30-án.

^k Az 1975. december 9-én elfogadott 3452 (XXX) ENSZ-közgyűlési határozat mellékletének 2. és 4. cikke, lásd az ENSZ Közgyűlésének 30. ülészakaról készült Hivatalos Jegyzőkönyv 34. kiegészítésének (A/10034) 91. oldalát

^l Az 1979. december 17-i 34/169 ENSZ-közgyűlési határozat mellékletének 5. cikke, lásd a Közgyűlés 34. ülészakaról készült Hivatalos Jegyzőkönyv 46. kiegészítésének (A/34/36) 186. oldalát

vonatkozó orvosi etikai elvei (az orvosi etika elvei)^m, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmódok elleni egyezmény (kínzás elleni egyezmény)ⁿ, a bármely formában fogva tartott vagy börtönbüntetésüket töltő személyek védelméről szóló alapelvek (a fogva tartás alapelvei)^o valamint a börtönbüntetésüket töltő személyekkel való bánásmód alapelvei bírnak.^p

8. Az ENSZ kínzás elleni egyezménye nem terjed ki a jogszerű szankciókból eredő, fakadó vagy az általa véletlenül előidézett fájdalomra.^q

9. Az ENSZ egyéb emberi jogi szervei és mechanizmusai a kínzás megelőzését célzó normák, valamint olyan normák kialakításán dolgoznak, amelyek az államokat a kínzás gyanújának kivizsgálására kötelezik. E szervek és mechanizmusok között szerepel a Kínzás Elleni Bizottság, az Emberi Jogi Bizottság, az Emberi Jogok Bizottsága, a kínzás témájával foglalkozó különleges előadó, a nők elleni erőszakkal foglalkozó különleges előadó, valamint az egyes országok ügyeivel foglalkozó, az Emberi Jogok Bizottsága által kinevezett különleges előadók.

^m Az 1982. december 18-i 37/194 ENSZ-közgyűlési határozat mellékletének 2–5. alapelve, lásd a Közgyűlés 37. ülészakaról készült Hivatalos Jegyzőkönyv 51. kiegészítésének (A/37/51) 211. oldalát

ⁿ Hatálybalépés időpontja: 1987. június 26., lásd az 1984. december 10-én elfogadott 39/46 ENSZ-közgyűlési határozat mellékletének 2. cikke, lásd a Közgyűlés 39. ülészakaról készült Hivatalos Jegyzőkönyv 51. kiegészítésének (A/39/51) 197. oldalát

^o Az 1988. december 9-én elfogadott 43/173 ENSZ-közgyűlési határozata mellékletének 6. cikke, lásd a Közgyűlés 43. ülészakaról készült Hivatalos Jegyzőkönyv 49. kiegészítésének (A/43/49) 298. oldalát

^p Az 1990. december 14-én elfogadott 45/111 ENSZ-közgyűlési határozat mellékletének 1. alapelve, lásd a Közgyűlés 45. ülészakaról készült Hivatalos Jegyzőkönyv 49. kiegészítésének (A/45/49) 200. oldalát

^q Annak értelmezését, hogy mit jelent a „jogszerű szankció” lásd a különleges ENSZ-előadó kínzásról szóló jelentésében, mely az Emberi Jogok Bizottságának 53. ülészakára készült (E/CN.4/1997/7, 3–11. bekezdés). Ebben a különleges előadó arra hívja fel a figyelmet, hogy az olyan büntetési gyakorlatok, mint a halálra kövezés, a korbácsolás vagy a csonkítás pusztán abból eredően, hogy eljárási szempontból engedélyezésre kerültek, nem tekinthetők jogszerű szankcióknak. A különleges előadó ezen értelmezése, mely megegyezik az Emberi Jogok Bizottságának és egyéb ENSZ-mechanizmusoknak a véleményével, bekerült az Emberi Jogok Bizottságának 1998/38 határozatába, amely így „felhívja a kormányok figyelmét, hogy a testi büntetés alkalmazása kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmóddhoz, vagy akár kínzáshoz vezethet.”

1. A kínzás megelőzésére vonatkozó jogi kötelezettségek

10. A fent említett nemzetközi jogi okmányok meghatározzák azon kötelezettségek körét, melyeket a részes államok a kínzás megelőzése érdekében kötelesek tiszteletben tartani. Ezek a következők:

(a) A kínzás megelőzését célzó hatékony jogalkotási, közigazgatási, bírósági, illetve egyéb intézkedések meghozatala. A kínzás indoklásaként nem hozható fel kivétel, még háború sem (a kínzás elleni egyezmény 2. cikke, és a kínzás elleni védelemről szóló nyilatkozat 3. cikke);

(b) Olyan országból érkező személyek kiutasításának, visszafordításának (vissza- küldésének) vagy kiadatásának tilalma, akik vélhetően korábban az adott országban kínzásnak voltak kitéve (a kínzás elleni egyezmény 3. cikke).

(c) A kínzás bármilyen formájának bűncselekménnyé minősítése, beleértve a bűnpártolást vagy a bűnrészességet is (a kínzás elleni egyezmény 4. cikke, a fogva tartásra vonatkozó 7. alapelv, a kínzás elleni védelemről szóló nyilatkozat 7. cikke, valamint a fogva tartottakkal való bánásmódról szóló minimumszabályok 31–33. bekezdése)

(d) A kínzás kiadatással járó bűncselekménnyé nyilvánítására vonatkozó kötelezettségvállalás, valamint más részes államok segítése a kínzással kapcsolatban indított büntetőeljárással összefüggésben (kínzás elleni egyezmény 8. és 9. cikke);

(e) Az érintkezési lehetőség nélküli fogva tartás alkalmazásának korlátozása; annak biztosítása, hogy a fogva tartottakat kizárólag hivatalosan ellenőrzött helyen tartják fogva; hogy az ilyen személyek fogva tartásáért felelős személyek neve az érintettek – köztük a fogva tartott családja és barátai – számára elérhető és hozzáférhető helyen regisztrálásra kerüljön; hogy minden egyes kihallgatás, a jelenlévők nevével együtt, rögzítésre kerüljön; valamint hogy a szükséges orvosok, ügyvédek és a családtagok látogathassák a fogva tartottat (a kínzás elleni egyezmény 11. cikke, a fogva tartásra vonatkozó 11–13., 15–19. és 23. alapelv, valamint a fogva tartottakkal való bánásmódról szóló minimumszabályok 7., 22. és 37. bekezdése)

(f) Annak biztosítása, hogy a (polgári és katonasági) büntetés-végrehajtó személyzet, az egészségügyi személyzet, a köztisztviselők és más érintett személyek képzése kiterjedjen a kínzás tilalmának oktatására és az azzal kapcsolatos tájékoztatásra (kínzás elleni egyezmény 10. cikke, a kínzás elleni védelemről szóló nyilatkozat 5. cikke, valamint a fogva tartottakkal való bánásmódról szóló minimumszabályok 54. bekezdése)

(g) Annak biztosítása, hogy bármely olyan nyilatkozatra, amelyről megállapítást nyert, hogy kínzás következtében szereztek meg, semmiféle eljárásban ne lehessen bizonyítékként hivatkozni, kivéve azt az eljárást, amelyben azt a kínzással vádolt személy ellen használják fel a nyilatkozat megtételének bizonyítására (a kínzás elleni egyezmény 15. cikke, a kínzás elleni védelemről szóló nyilatkozat 12. cikke);

(h) Annak biztosítása, hogy az illetékes szervek haladéktalanul és pártatlanul vizsgálatot folytassanak le minden olyan esetben, amikor ésszerű indokok állnak fenn annak vélelmezésére, hogy kínzás történt (a kínzás elleni egyezmény 12. cikke, a fogva tartásra vonatkozó 33. és 34. alapelv, és a kínzás elleni védelemről szóló nyilatkozat 9. cikke);

(i) Annak biztosítása, hogy a kínzás áldozatai jogorvoslattal élhessenek, és megfelelő kártalanításban részesüljenek (a kínzás elleni egyezmény 13. és 14. cikke, a kínzás elleni védelemről szóló nyilatkozat 11. cikke, és a fogva tartottakkal való bánásmódról szóló minimumszabályok 35. és 36. bekezdése);

(j) Annak biztosítása, hogy az állítólagos jogsértőt, illetve jogsértőket bírósági eljárás alá vonják, ha egy nyomozás megállapítja, hogy láthatóan kínzás történt. Amennyiben más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésre vagy bántalmazásra vonatkozó feltételezést megalapozottnak tekintenek, az állítólagos jogsértőt, illetve jogsértőket büntető-, fegyelmi vagy egyéb megfelelő eljárás alá kell vonni (a kínzás elleni egyezmény 7. cikke, a kínzás elleni védelemről szóló nyilatkozat 10. cikke).

2. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének szervei és mechanizmusai

(a) Kínzás Elleni Bizottság

11. A Kínzás Elleni Bizottság felügyeli a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód elleni egyezmény végrehajtását. A Bizottság tíz szakértőből áll, akiket „nagy erkölcsi tekintélyük és az emberi jogok területén elismert szaktudásuk” alapján neveznek ki. A kínzás elleni egyezmény 19. cikke értelmében az egyezményben részes államok az ENSZ Főtitkárnak közvetítésével jelentést készítenek a Bizottság számára a vállalt kötelezettségeik érvényesítését célzó intézkedéseikről. A Bizottság emellett azt is megvizsgálja, hogy a kínzás elleni egyezmény rendelkezéseit az egyes államok hogyan ültetik át nemzeti jogukba, valamint nyomon követi, hogy mindez hogyan működik a gyakorlatban. A Bizottság minden jelentést áttanulmányoz, majd általános megjegyzéseket és ajánlásokat fogalmazhat meg, és ezeket az információkat belefoglalja a részes államoknak és a Közgyűlésnek szánt éves jelentésébe is. Ezekre az eljárásokra nyilvános üléseken kerül sor.

12. A kínzás elleni egyezmény 20. cikke értelmében, amennyiben a Bizottsághoz olyan hitelt érdemlő információ érkezik, mely alapján feltételezhető, hogy valamely részes állam területén rendszeresen kínzást alkalmaznak, a Bizottság köteles az érintett államot együttműködésre felkérni az ügy kivizsgálásában, és az esettel kapcsolatos megállapításait az állammal ismertetni. Amennyiben a Bizottság ezt indokoltnak látja, egy vagy több tagját bizalmas vizsgálat lefolytatására jelölheti ki, és erről haladéktalanul jelentést tesz a Bizottságnak. Az érintett részes állam jóváhagyásától függően a vizsgálat lefolytatása során helyszíni ellenőrzésre is sor kerülhet. A bizottsági tag vagy tagok megállapításainak áttanulmányozását követően a Bizottság megküldi ezen megállapításokat az érintett részes államnak, a helyzet szempontjából megfelelőnek tűnő észrevételekkel, illetve ajánlásokkal együtt. A 20. cikk hatálya alá tartozó bizottsági eljárások bizalmasak, és a Bizottság – az eljárás bármely szakaszában – a

tagállammal való együttműködésre törekszik. Az eljárások lezárását követően a Bizottság – az érintett részes állammal folytatott konzultáció után – dönthet úgy, hogy a részes államoknak és a Közgyűlésnek szóló éves jelentésében összefoglalót készít az eljárások eredményeiről.^f

13. A kínzás elleni egyezmény 22. cikke értelmében egy részes állam bármikor elismerheti a Bizottság hatáskörét a joghatósága alá tartozó olyan személyektől származó vagy a nevükben tett feljelentések átvételére és kivizsgálására, akik azt állítják, hogy a kínzás elleni egyezmény rendelkezéseinek egy részes állam által történt megsértésének áldozatai. A Bizottság az ilyen feljelentéseket bizalmasan kezeli, és továbbítja a véleményét az érintett részes államnak, valamint az érintett személynek. Az egyezményt ratifikáló 112 részes államból mindössze 39 ismerte el a 22. cikk alkalmazhatóságát is.

14. A Bizottság által a Közgyűléshez benyújtott éves jelentésekben megfogalmazott aggodalmak között szerepel annak szükségessége, hogy a kínzás elleni egyezmény részes államainak eleget kell tenniük a kínzás elleni egyezmény 12. és 13. cikkének, annak biztosítása érdekében, hogy a kínzásra vonatkozó panaszokat azonnal és pártatlanul kivizsgálják. A Bizottság például kijelenti, hogy a kínzással kapcsolatos állítások 15 hónapos késéssel történő kivizsgálása ésszerűtlenül lassú, és nem áll összhangban a 12. cikkel.^g A Bizottság emellett azt is megjegyzi, hogy a 13. cikk értelmében nem szükséges a kínzásra vonatkozó panasz hivatalos benyújtása, ám kiköti, hogy „ez csak olyan kínzás esetében elégséges, melyek sértette olyan részes állam polgára, amely kötelezettséget vállalt a felhozott vádak azonnali és pártatlan kivizsgálására”.^h

^f Hangsúlyozni kell azonban, hogy a 20. cikk alkalmazása valamely olyan részes állam kikötése miatt korlátozható, ebben az esetben a 20. cikk nem alkalmazható.

^g Lásd a 8/1991. közlemény 185. bekezdését, a Kínzás Elleni Bizottság 1994. június 12-én a Közgyűlésnek tett jelentése.

^h Lásd a 6/1990. közlemény 10.4 bekezdését, a Kínzás Elleni Bizottság 1995. július 26-án a Közgyűlésnek tett jelentése (A/50/44).

(b) Emberi Jogi Bizottság (Human Rights Committee)

15. Az Emberi Jogi Bizottság a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 28. cikke alapján jött létre azzal a céllal, hogy az egyezségokmány rendelkezéseinek betartását felügyelje az abban részes államokra vonatkozóan. A Bizottság 18 független szakértőből áll, akikkel szemben követelmény a morális értékekkel szembeni különleges érzékenység, valamint az emberi jogok területén elismert szaktudás.

16. Az egyezségokmány részes államai kötelesek ötévente jelentést készíteni az okmányban foglalt jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedéseikről, valamint az adott jogok gyakorlása tekintetében elért haladásról. Az Emberi Jogi Bizottság a jelentéseket a vizsgálat tárgyát képező jelentést készítő részes állam képviselőivel folytatott párbeszéd során tanulmányozza át. A Bizottság ezt követően megállapítja záró észrevételeit, melyekben összefoglalja legfőbb aggodalmait, továbbá megfelelő tanácsokkal és ajánlásokkal is szolgál az érintett részes állam felé. A Bizottság emellett az Egyezségokmány egyes cikkeire vonatkozó általános észrevételeket is készít, annak érdekében, hogy iránymutatással szolgáljon a részes államoknak jelentéseik összeállítására, illetve az okmány rendelkezéseinek végrehajtása során. Az említett általános észrevételek egyikében a Bizottság a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 7. cikkét kívánta egyértelművé tenni, mely szerint senkit sem lehet kitenni kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak. A Bizottság jelentésében az Egyezségokmány 7. cikkére vonatkozó általános észrevételekben kifejezetten megállapította, hogy pusztán a kínzás tiltása, illetve bűncselekménnyé nyilvánítása nem elégséges alkalmazása a 7. cikk rendelkezéseinek^u A Bizottság a következőt állapította meg: „... Az államoknak bizonyos ellenőrző rendszer révén kell biztosítaniuk hatékony védelmet. A bántalmazásra vonatkozó panaszokat illetékes hatóságoknak kell alaposan kivizsgálni.”

17. 1992. április 10-én a Bizottság a korábbi megjegyzéseket pontosító, a 7. cikkre vonatkozó új általános megjegyzéseket fogadott el. A Bizottság a következőkkel erősítette meg a 7. cikkre vonatkozó álláspontját: „a bántalmazásra vonatkozó panaszokat az illetékes hatóságoknak kell azonnal és pártatlanul kivizsgálniuk annak érdekében, hogy a jogorvoslat hatékony legyen”. Amennyiben valamely állam ratifikálta a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának első opcionális jegyzőkönyvét, az állam polgárai a Bizottsághoz fordulhatnak olyan panasszal, ha az egyezségokmány szerinti jogaik sérültek. Amennyiben a Bizottság elfogadhatónak ítéli, érdemi határozatot hirdet, és azt éves jelentésében közzéteszi.

(c) Emberi Jogok Bizottsága (Commission on Human Rights)

18. Az Emberi Jogok Bizottsága az ENSZ legfontosabb emberi jogi szerve. A Bizottság 53 tagállamát a Gazdasági és Szociális Tanács választja meg, három évig tartó időszakokra. A Bizottság minden évben hat hétig Genfben ülésezik, hogy az emberi jogi kérdésekben eljárjon. A Bizottság tanulmányokat és tényfeltáró vizsgálatokat indíthat, egyezményeket és nyilatkozatokat szövegezhetsz, melyek felsőbb ENSZ-szervekhez kerülnek jóváhagyásra. Emellett nyilvános vagy zárt üléseken olyan eseteket tárgyal, melyekben emberi jogok sérültek. 1967. június 6-án a Gazdasági és Szociális Tanács 1235. számú határozatában egyrészt arra hatalmazta fel a Bizottságot, hogy vizsgálja meg az emberi jogok súlyos megsértésére vonatkozó állításokat, másrészt arra, hogy alaposan tanulmányozza az olyan helyzeteket, amelyek az emberi jogok rendszeres és folyamatos megsértését tárják fel”.^v E felhatalmazás alapján a Bizottság – egyéb eljárások mellett – elfogadott olyan határozatokat, amelyek kifejezésre juttatnak az emberi jogok megsértésével kapcsolatos aggodalmakat, illetve különleges előadókat nevezett ki adott témakörbe tartozó emberi jogi jogsértések kezelésére. A Bizottság emellett a kínzásra és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésre vagy bánásmódra

^u Egyesült Nemzetek, A/37/40 dokumentum, 1982

^v Uo., E/4393

vonatkozó határozatokat is elfogadott. 1998/38. számú határozatában a Bizottság hangsúlyozta, hogy „a kínzásra vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésre vagy bánásmódra vonatkozó valamennyi állítást az illetékes nemzeti hatóságnak kell azonnal és pártatlanul kivizsgálnia”.

(d) A kínzással foglalkozó különleges előadó

19. A Bizottság 1985-ben, 1985/33 számú határozatában egy, a kínzással foglalkozó különleges előadó kinevezéséről döntött. A különleges előadó feladata, hogy felkutassa, és fogadja a kínzás szempontjából releváns kérdésekkel kapcsolatos hiteles és megbízható információkat, valamint azokra késedelem nélkül reagáljon. A Bizottság időről időre kiadott határozatokban megújítja a különleges előadó mandátumát.

20. A különleges előadó felügyeleti hatásköre kiterjed az Egyesült Nemzetek valamennyi tagállamára, illetve valamennyi megfigyelő státusszal rendelkező államra, attól függetlenül, hogy adott állam ratifikálta-e a kínzás elleni egyezményt. A különleges előadó kapcsolatba lép az egyes kormányokkal, tájékoztatást kér tőlük a kínzás megelőzése érdekében hozott jogalkotási és közigazgatási intézkedéseikről, felkéri őket a következmények jogorvoslatára, továbbá arra, hogy válaszoljanak a kínzás tényleges bekövetkezését állító tájékoztatásra. A különleges előadó olyan sürgős esetekben is eljárhat, melyekben egy személy fizikai és mentális épségének megőrzése érdekében a jogsértésről maga az előadó tájékoztatja az adott kormányt. A különleges előadó emellett konzultációt folytat az arra igényt tartó kormányok képviselőivel, valamint – a tisztségével járó mandátumnak megfelelően – helyszíni látogatásokat tesz a világ egyes részein. A különleges előadó jelentéseket tesz az Emberi Jogok Bizottságának és a Közgyűlésnek. Ezen jelentések beszámolnak a különleges előadó hivatali ideje alatt tett intézkedéseiről, és folyamatosan felhívják a figyelmet a kínzásra vonatkozó állítások azonnali kivizsgálásának fontosságára. A kínzással foglalkozó különleges előadó 1995. január 12-i jelentésében Nigel Rodley különleges előadó számos ajánlást fogalmazott

meg. A jelentés 926. bekezdésének (g) pontjában a következőt állapította meg:

„Amennyiben egy fogva tartott, vagy annak rokona, ügyvédje kínzással kapcsolatos panaszt emel, minden esetben vizsgálatot kell folytatni... Vizsgálati és eljárási joggal felruházott független nemzeti hatóságokat – például nemzeti bizottságot vagy ombudsmani hivatalt – kell létrehozni a panaszok fogadására és kivizsgálására. A kínzással kapcsolatos panaszokat késedelem nélkül ki kell vizsgálnia egy olyan független hatóságnak, amely nem áll kapcsolatban az állítólagos sértett elleni ügyet kivizsgáló vagy abban bűnvádi eljárást folytató hatósággal.”^w

21. 1996. január 9-i jelentésében a különleges előadó hangsúlyozta ezen ajánlás fontosságát.^x A gyakorlatban alkalmazott kínzási cselekmények miatti aggodalmát kifejezve a különleges előadó kiemelte, hogy „az egyes államok mind az általános nemzetközi jog, mind a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód elleni egyezmény alapján kötelesek a kínzásról szóló állítások kivizsgálására”.

(e) A nők elleni erőszakkal foglalkozó különleges előadó

22. A nők elleni erőszakkal foglalkozó különleges előadó tisztséget az Emberi Jogok Bizottságának 1994/45. számú határozata hozta létre 1994-ben, majd a mandátumot az 1997/44 számú határozat újította meg. A különleges előadónak bevált eljárásai vannak arra, hogy – humanitárius szellemben – pontosítást és tájékoztatást kérjen az egyes kormányoktól állítólagos erőszakkal kapcsolatos konkrét ügyekben, annak érdekében, hogy feltárjon és kivizsgáljon bármely ország területén nők elleni erőszakkal kapcsolatos konkrét helyzeteket és állításokat. Ezek a bejelentések vonatkozhatnak egy vagy több, név vagy általánosabb jellegű – nők elleni erőszak elnézésével vagy elkövetésével járó tartós helyzetre vonatkozó – információ alapján azonosítható személyre. A nemi alapon elkövetett erőszak különleges előadó által használt megfogalmazása az ENSZ

^w Uo., E/CN.4/1995/34.

^x Uo., E/CN.4/1996/35.

Közgyűlésének 1993. december 20-i 48/104 határozatával elfogadott, a nők elleni erőszak felszámolásáról szóló nyilatkozatból származik. Olyan, nők elleni erőszakkal kapcsolatos esetben, amely valamely személy élethez való jogára vagy fizikai épségére jelentkező azonnali fenyegetéssel vagy fenyegetés veszélyével jár vagy járhat, a különleges előadónak sürgősségi eljárásra van módja. A különleges előadó nyomatékosan felkéri az illetékes nemzeti hatóságokat arra, hogy az ügyel kapcsolatban ne csak átfogó tájékoztatást biztosítsanak, hanem függetlenül és pártatlanul vizsgálják ki a benyújtott ügyet, és hozzanak azonnali intézkedést annak biztosítása érdekében, hogy a nők emberi jogainak megsértése a továbbiakban nem forduljon elő.

23. A különleges előadó évente jelentést tesz az Emberi Jogok Bizottságának, melyben mind az általa az egyes kormányoknak küldött feljegyzések, mind a tőlük kapott válaszok szerepelnek. A kormányoktól vagy egyéb megbízható forrásból származó információk alapján a különleges előadó ajánlásokat fogalmaz meg az érintett kormányoknak annak érdekében, hogy bármely országban a nők elleni erőszak felszámolását szolgáló tartós megoldásokat jölessenek létre. A különleges előadó utókövetési feljegyzéseket küldhet a kormányoknak, ha azoktól nem érkezett válasz, vagy ha nem szolgáltatott elegendő mennyiségű információt. Amennyiben a nők elleni erőszakkal járó helyzet valamely adott országban tartósan fennáll, és az előadónak eljuttatott információ alapján úgy tűnik, hogy a kormányzat semmilyen intézkedést nem tett vagy tesz annak érdekében, hogy biztosítsa a nők emberi jogainak védelmét, a különleges előadó mérlegelheti annak lehetőségét, hogy az adott kormányzat engedélyétől függően, a kérdéses országban tett látogatás útján helyszíni tényfeltáró vizsgálatot folytasson.

(f) Az ENSZ által a kínzás áldozatai számára létrehozott önkéntes pénzügyi alap

24. A kínzás fizikai és pszichológiai utóhatásai megsemmisítőek lehetnek és évekig tarthatnak, és nemcsak az áldozatokra, hanem családtagjaikra is hatással lehetnek. Az elszenvedett traumából való felépüléshez a kínzás áldozatainak támogatására szakosodott

szervezetek nyújthatnak segítséget. Az ENSZ Közgyűlése 1981 decemberében megalakult a kínzás áldozatai számára létrehozott önkéntes pénzügyi alap, mely az önkéntesen felajánlott összegeket olyan civil szervezetek között osztja el, melyek pszichológiai, egészségügyi, szociális, gazdasági, jogi vagy egyéb formában nyújtanak humanitárius segítséget olyan személyek számára, akik vagy akiknek családtagja kínzás áldozatává vált. A rendelkezésre álló önkéntes felajánlások nagyságától függően az Alap a világ 80 országában tevékenykedő, mintegy 80 000, kínzás áldozatául esett személy vagy ilyen személyek családtagjainak segítségét ellátó, közel 200, civil szervezetet érintő projektre nyújthat finanszírozást. Az Alap finanszírozta e kézikönyv szövegezését és fordítását is, továbbá – az Alap Kuratóriumának ajánlása alapján – javasolta a közzétételét az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosságának szakképzési sorozatában; a kuratórium korlátozott számban támogat olyan projekteket, amelyek arra irányulnak, hogy egészségügyi és más szakembereknek képzést nyújtsanak a kínzás áldozatainak történő segítségnyújtás módjáról.

C. Regionális szervezetek

25. A kínzás megelőzését célzó szabályozás kialakításához regionális szervek is hozzájárultak. Így például az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága, az Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága, az Emberi Jogok Európai Bírósága, a Kínzás Elleni Európai Bizottság, valamint az Emberi Jogok Afrikai Bizottsága.

1. Az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága és az Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága

26. 1969. november 22-én az Amerikai Államok Szervezete elfogadta az Emberi Jogok Amerikai Egyezményét, amely 1978. július 18-án lépett hatályba.³ Az Egyezmény 5. cikke a következőt mondja ki:

³ Az Amerikai Államok Szervezete, Szerződéses Tára, 36. szám, valamint az Egyesült Nemzetek Szerződéseinek Tára, 1144. kötet, 123. oldal, újranyomva ld. „Basic documents pertaining to human rights in the inter-American system” (OEA/Ser. L.V/II.82, document 6, 1. felülvizsgált változat), 25. o., 1992.

„1. Minden embernek joga van a fizikai, mentális, illetve morális épségének védelméhez.

2. Senki nem vethető alá kínzásnak vagy egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak. Minden olyan személyt, akit szabadságától megfosztanak, megillet az alapvető emberi méltósághoz való jog.”

27. Az egyezmény 33. cikke rendelkezik az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottságának, valamint az Emberi Jogok Amerika-közi Bíróságának létrehozásáról. A Bizottság szabályzatában foglaltak alapján a Bizottság elsődleges feladata az emberi jogok tiszteletben tartásának és védelmének előmozdítása, valamint az, hogy emberi jogi kérdésekben tanácsadói testületként szolgáljon az Amerikai Államok Szervezetének.^z Ezen feladatának ellátása érdekében a Bizottság tanulmányozta a kínzás megelőzéséről és büntetéséről szóló Amerika-közi egyezményt, melynek 5. cikke iránymutatással szolgál a kínzás fogalmának értelmezéséhez.^{aa} A kínzás megelőzéséről és büntetéséről szóló Amerika-közi egyezmény, melyet az Amerikai Államok Szervezete 1985. december 9-én fogadott el, 1987. február 28-án lépett hatályba.^{bb} Az egyezmény 2. cikke a következőképpen határozza meg a kínzás fogalmát:

„...bármely olyan szándékos cselekvés, amelyet – nyomozás érdekében – valakivel szemben megfélemlítési eszközként, személyes büntetésként, megelőző intézkedésként, szankcióként vagy bármely más céllal fizikai vagy mentális fájdalmat vagy szenvedést váltanak ki. Adott személlyel szemben olyan módszerek alkalmazása is kínzásnak minősül, melyeknek célja az áldozat személyiségének lerombolása, vagy fizikai, illetve szellemi képességeinek leépítése, még abban az esetben is, ha nem okoznak fizikai fájdalmat vagy mentális gyötrelmet.”

28. Az 1. cikk értelmében a részes államok kötelezettséget vállalnak arra, hogy az egyezményben foglaltaknak megfelelően megelőzik és büntetik a kínzást. Az egyezmény részes államai kötelesek azonnal és

megfelelően kivizsgálni minden olyan állítást, amely szerint a joghatóságukhoz tartozó területen kínzás történt.

29. A 8. cikk rendelkezései szerint „a részes államok kötelesek biztosítani minden olyan személy számára ügyének pártatlan kivizsgálását, aki arról számol be, hogy adott állam joghatóságukhoz tartozó területen kínzásnak tették ki”. Hasonlóképpen, amennyiben olyan vád áll fenn, illetve megalapozott okkal vélelmezhető, hogy a joghatóságukhoz tartozó területen kínzási cselekmény elkövetésére került sor, a részes államoknak garantálniuk kell, hogy illetékes hatóságaik megfelelően és haladéktalanul járjanak el az ügy kivizsgálása érdekében, továbbá adott esetben megindítsák a kapcsolódó büntetőeljárást

30. A Bizottság az egyik 1998-as országjelentésében megjegyezte, hogy a kínzás elkövetőinek eredményes felelősségre vonását akadályozza a kínzással kapcsolatos állítások kivizsgálása során tapasztalható függetlenség hiánya, mivel a vizsgálatokat azoknak a szövetségi szerveknek kell lefolytatniuk, amelyek valószínűleg ismerik a kínzás elkövetésével megvádolt feleket.^{cc} A Bizottság az egyes ügyek „pártatlan kivizsgálásának” alátámasztása érdekében a 8. cikkre hivatkozott.^{dd}

31. Az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága foglalkozik az Emberi Jogok Amerikai Egyezményének megsértésére vonatkozó állítások kivizsgálásának szükségességével. A Velasquez Rodriguez ügyben hozott 1988. július 29-i ítéletében a Bíróság a következőt állapította meg:

„Az állam köteles minden olyan helyzetet kivizsgálni, amely az egyezmény által védett jogok megsértését vonja maga után. Amennyiben az államapparátus oly módon jár el, hogy a jogsértés büntetlen marad, és az áldozat egyezményben foglalt jogait nem állítják vissza a lehető legrövidebb időn belül, az adott állam nem tesz eleget azon kötelességének, hogy biztosítsa az említett jogoknak a joghatósága alá tartozó személyek általi szabad és teljes körű gyakorlását.”

^z „Az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottságának Szabályzata” (OEA/Ser.L.V/II.92), 31. dokumentum, 1996. május 3-i 3. felülvizsgált változat, 1. cikk.

^{aa} Lásd 10.832 eset, 35/96 számú jelentés, Az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottságának 1997-es jelentése, 75. bekezdés.

^{bb} Amerikai Államok Szervezete, Szerződések Tára, 67. szám

^{cc} Az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottságának jelentése a mexikói emberi jogi helyzetről, 323. bekezdés, 1998

^{dd} Uo., 324. bekezdés

32. Az egyezmény 5. cikke rendelkezik a kínzás elleni védelemhez való jogról. Bár az ügyben kifejezetten az áldozat eltűnéséről volt szó, a Bíróság által hivatkozott egyik jog, amelyet az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye garantál, a kínzás és a bántalmazás egyéb formái elleni védelemhez való jog.

2. Az Emberi Jogok Európai Bírósága

33. Az Európa Tanács 1950. november 4-én elfogadta az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményt, amely 1953. szeptember 3-án lépett hatályba.^{ee} Az egyezmény 3. cikke kimondja, hogy „senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni”. Az európai egyezmény ellenőrző mechanizmusokként létrehozta az Emberi Jogok Európai Bíróságát és Bizottságát. Az 1998. november 1-jén hatályba lépett reform óta a korábbi Bíróságot és Bizottságot egy új állandó bíróság váltotta fel. Ma az egyéni kérelmek benyújtásához való jog kötelező, és minden áldozat közvetlenül jelentkezhetsz a Bíróságnál. A Bíróságnak volt lehetősége arra, hogy – a 3. cikk által garantált jogok biztosításának módjaként – mérlegelje a kínzással kapcsolatos állítások kivizsgálásának szükségességét.

34. A témával foglalkozó első ítélet az *Aksoy kontra Törökország* (100/1995/606/694) ügyben 1996. december 18-án kihirdetett határozat volt.^{ff} Az említett ügyben a Bíróság a következőt mondta ki:

„ha valamely személyt jó egészségi állapotban helyeznek rendőri őrizetbe, de szabadon bocsátásakor sérültnak találják, az állam köteles elfogadható magyarázattal szolgálni a sérülés okát illetően, ennek hiányában egyértelműen fennáll az egyezmény 3. cikkének megsértése.”^{gg}

^{ee} Egyesült Nemzetek Szerződéseinek Tára, 213. kötet, 222. oldal.

^{ff} Lásd a 3., 5. és 8. sz. kiegészítő jegyzőkönyveket, amelyek 1970. szeptember 21-én, 1970. december 20-án, illetve 1990. január 1-jén léptek hatályba. Európai Szerződések Tára: 45., 46., illetve 118. szám.

^{gg} Lásd: Emberi Jogok Európai Bírósága, Ítéletek és Határozatok Tára 1996-VI., 61. bekezdés

35. A Bíróság kitartott azon vélemény mellett, hogy a felperes sérülései kínzásból eredtek, és megsértették a 3. cikket.^{hh} Ezen túlmenően a Bíróság értelmezte az egyezmény 13. cikkét, amely rendelkezik arról a jogról, hogy – a kínzással kapcsolatos keresetek alapos kivizsgálására vonatkozó kötelezettség előírásaként – nemzeti hatóság előtt kérhető tényleges jogorvoslat. Figyelembe véve a „kínzás tilalmának alapvető fontosságát”, valamint a kínzás áldozatainak sebezhetőségét, a Bíróság megállapította, hogy „a 13. cikk – a hazai jogrendszer keretében igénybe vehető bármely más jogorvoslati lehetőség sérelme nélkül – arra kötelezi a tagállamokat, hogy alaposan és ténylegesen vizsgálják ki a kínzás eseteit.”ⁱⁱ

36. A Bíróság értelmezése szerint a 13. cikkben foglalt „hatékony jogorvoslat” fogalma a kínzás minden „érvekkel alátámasztható állításának” alapos kivizsgálását vonja maga után. A Bíróság megjegyezte, hogy bár az egyezmény nem tartalmaz kifejezetten erre vonatkozó rendelkezést, mint például a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni ENSZ-egyezmény 12. cikke, „ez a követelmény benne foglaltatik a 13. cikk szerinti „hatékony jogorvoslat” fogalmában.”^{jj} A Bíróság ezt követően megállapította, hogy a felperes kínzással kapcsolatos állításai kivizsgálásának elmulasztásával az állam megsértette a 13. cikket.^{kk}

37. Az *Aszenov és társai kontra Bulgária* ügyben 1998. október 28-én hozott ítéletben (90/1997/874/1086) a Bíróság még ennél is tovább ment – azáltal, hogy elismerte: az állam a kínzással kapcsolatos állításokat nemcsak a 13. cikk alapján, hanem a 3. cikk alapján is köteles kivizsgálni. Ebben az ügyben egy, a rendőrség által letartóztatott, roma fiatal ütlegezésről szóló orvosi igazolást mutatott be, azonban azt nem lehetett felmérni, hogy az említett sérüléseket a fiatal apja vagy a rendőrség okozta. A Bíróság elismerte, hogy „az Aszenov urat megvizsgáló orvos által talált zúzódás mértéke arra utal, hogy a sértett sérülései – függetlenül attól, hogy azokat a

^{hh} Uo., 64. bekezdés

ⁱⁱ Uo., 98. bekezdés

^{jj} Uo.

^{kk} Uo., 100. bekezdés

fiatal apja vagy a rendőrség okozta – kellően súlyosak ahhoz, hogy a 3. cikk hatálya alá tartozó bántalmazásnak minősüljenek”.^{ll} A Bizottsággal ellentétben, amely azt állította, hogy a 3. cikk nem sérült, a Bíróság ezen a ponton nem állt meg. A Bíróság továbblépett, és úgy ítélte meg, hogy a tényállás alapján „alapos gyanú merül fel azt illetően, hogy a sérüléseket a rendőrség okozta”.^{mmm} Így a Bíróság a következőt mondta ki:

„Ilyen körülmények között, amikor magán-személy hoz fel érvekkel alátámasztható állítást arra vonatkozóan, hogy a rendőrség vagy bármely egyéb állami tisztviselő törvénytelenül és a 3. cikket megsértve bántalmazta, az adott rendelkezés – az egyezmény 1. cikke szerint az államot terhelő általános kötelezettséggel együtt értelmezve, miszerint, „a joghatósága alá tartozó személyek számára köteles [az] egyezményben meghatározott jogokat és szabadságokat biztosítani – közvetett módon előírja, hogy lennie kell tényleges hivatalos kivizsgálásnak. A vizsgálatnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy segítségével a felelősök azonosíthatóvá és büntethetővé váljanak. Ellenkező esetben a kínzás és más embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés általános jogi tilalma – ennek alapvető fontossága ellenére – nem lenne hatékony a gyakorlatban, és bizonyos esetekben az állami tisztviselők – látszólagos büntetlenség mellett – visszaélhetnek az ellenőrzésük alá tartozó személyek jogaival.”ⁿⁿⁿ

38. A Bíróság első alkalommal vontta le azt a következtetést, hogy a 3. cikk megsértése nem magával a bántalmazással valósult meg, hanem azért, hogy az állam nem folytatott tényleges hivatalos vizsgálatot a bántalmazásra vonatkozó állítással kapcsolatban. Ezen túlmenően a Bíróság megismételte az Aksoy-ügyben képviselt álláspontját, és azt a következtetést vontta le, hogy a 13. cikk rendelkezései is sérültek. A Bíróság a következőt állapította meg:

„Amennyiben egy egyén érveléssel alátámaszthatóan azt állítja, hogy őt a 3. cikk rendelkezéseit megsértve bántalmazták, a hatékony jogorvoslat fogalma emellett a 3. cikkben előírthoz hasonló, alapos és hatékony vizsgálat lefolytatás-át vonja maga után... a sértett vizsgálati anyaghoz való hozzáférést,

valamint – szükség esetén – részére a kártalanítás megfizetését.”^{ooo}

3. A Kínzás és Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetés Megelőzésének Európai Bizottsága

39. Az Európa Tanács 1987-ben elfogadta a kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetések megelőzéséről szóló európai egyezményt, mely 1989. február 1-jén lépett hatályba. ^{pp} 1999. március 1-jére az Európa Tanács mind a 40 tagállama ratifikálta az Egyezményt. Ez az Egyezmény megelőző mechanizmussal egészíti ki az Emberi Jogok Európai Egyezményének bírósági mechanizmusát. Az Egyezmény szándékosan nem hoz létre anyagi jogi normákat. Az Egyezmény létrehozta a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzésére alakult Európai Bizottságot, melyben minden tagállam egy taggal képviselteti magát. A Bizottság tagjainak kiemelkedő morális értékrenddel kell rendelkezniük, pártatlan, függetlennek kell lenniük, és akár helyszíni kiküldetések lebonyolítására is alkalmasnak kell lenniük.

40. A bizottság részben rendszeres, részben ad hoc jellegű látogatásokat tesz az Európa Tanács tagállamaiban. A bizottság látogató delegációja a bizottság tagjaiból, az őket kísérő orvosi, jogi vagy egyéb területtel foglalkozó szakértőkből, tolmácsokból és a Titkárság egyes tagjaiból áll. A delegációk az adott ország hatóságai által a szabadságuktól megfosztott személyeket látogatnak meg.^{qq} Az egyes látogató delegációk igen széles körű felhatalmazással bírnak: látogatást tehetnek bárhol, ahol embereket szabadságuktól megfosztva tartanak; az ilyen helyeket bármikor, bejelentés nélkül meglátogathatják és oda bármikor vissza is térhetnek; személyes megbeszéléseket tarthatnak a fogva tartott személyekkel, és közülük bárkit meglátogathatnak, valamint korlátozás nélkül megtekinthetik a fogva tartás helyszíneinek

^{oo} Uo., 117. bekezdés.

^{pp} Európai Szerződések Sorozat, 126. szám

^{qq} A szabadságától megfosztott személy bárki lehet, akit a szabadságától valamely hatóság megfoszt, így például, de nem kizárólag, a tartóztatott vagy bármilyen formában fogva tartott személyek, a tárgyalásra váró fogva tartottak, az elítélt rabok, valamint azon személyek, akik akaraton kívül kerültek pszichiátriai intézményekbe.

^{ll} Uo., Ítéletek és Határozatok Tára, 1998-VIII, 95. bekezdés

^{mmm} Uo., 101. bekezdés

ⁿⁿⁿ Uo., 102. bekezdés

összes helyiségét (nem csak a cellákat). A delegáció a meglátogatni kívánt személyek minden iratához és aktájához hozzáférhet. A bizottság teljes munkája titoktartáson és együttműködésen alapul.

41. Egy-egy látogatás után a bizottság jelentést készít. A jelentés a látogatás során feltárt tények alapján megjegyzéseket tesz a helyszínen észlelt körülményekről, konkrét ajánlásokat ad, valamint felteszi a további tisztázásra szoruló kérdéseket. Az Egyezmény részes állama írásban válaszol a jelentésre, és ezáltal a bizottság és a részes állam között párbeszédet hoz létre, amely következő látogatásig folytatódik. A bizottság jelentései és a részes állam válaszai bizalmas dokumentumok, de a részes állam (a bizottság nem) dönthet úgy, hogy a jelentéseket és a válaszokat is közzéteszi. Eddig szinte valamennyi részes állam nyilvánosságra hozta mind a jelentéseket, mind pedig a válaszokat.

42. Az elmúlt tíz év során a bizottság által kidolgozott, az őrizetben tartott személyekkel való bánásmódra vonatkozó kritériumrendszer általános előírásokat fogalmaz meg, melyek nemcsak a fizikai feltételekkel, hanem az eljárási biztosítékokkal is foglalkoznak. Az őrizetben tartott személyek vonatkozásában a bizottság a következő három biztosítékot támogatja:

(a) a szabadságától megfosztott személynek – amennyiben úgy kívánja – joga van ahhoz, hogy a letartóztatásról azonnal tájékoztasson egy harmadik felet (családtagot);

(b) a szabadságától megfosztott személynek joga van ahhoz, hogy azonnal ügyvédhez forduljon;

(c) a szabadságától megfosztott személynek – amennyiben úgy kívánja – joga van egy általa választott orvoshoz fordulni.

43. A bizottság emellett folyamatosan hangsúlyozza, hogy a bűnüldöző tisztviselők által elkövetett bántalmazás megelőzésének egyik leghatékonyabb eszközét az jelenti, ha az illetékes hatóságok gondosan kivizsgálják az ilyen esetekkel kapcsolatos panaszokat, adott esetben a megfelelő büntetés kiszabása mellett. Ez határozottan elrettentő hatással bír.

4. Az Emberi és Polgári Jogok Afrikai Bizottsága és az Emberi és Polgári Jogok Afrikai Bírósága

44. Az európai és az Amerika-közi rendszerrel ellentétben Afrika nem rendelkezik a kínzásról és annak megelőzéséről szóló egyezményrel. A kínzást egy szinten kezelik az egyéb emberi jogi jogsértésekkel. A kínzás kérdésével alapvetően az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Chartája foglalkozik, amelyet az Afrikai Egység Szervezete fogadott el 1981. június 27-én, és amely 1986. október 21-én lépett hatályba.¹⁷ Az Afrikai Charta 5. cikke a következőt mondja ki:

Minden embernek joga van az emberi méltóság tiszteletben tartásához, valamint a jogállásának elismeréséhez. Az ember kizsákmányolásának és megalázásának bármilyen formája – különösen a rabszolgaság, a rabszolga-kereskedelem, a kínzás, az embertelen vagy megalázó büntetés és bánásmód – tilos.

45. Az Afrikai Charta 30. cikkének megfelelően 1987-ben létrejött az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Bizottsága, melynek feladata „az emberi jogok és a népek jogainak előmozdítása és védelme Afrikában”. A bizottság rendszeres időközönkénti ülésein már számos olyan határozat született, amelyek egy adott országra vonatkoztatva foglalkoznak az afrikai emberi jogokkal. Ezek némelyike – egyéb jogsértések között – kínzással is foglalkozik. Határozatainak egy részében a bizottság az emberi jogokat sértő helyzetekkel, köztük a kínzás alkalmazásával kapcsolatban vetett fel aggodalmakat.

46. A bizottság új mechanizmusokat hozott létre, például a börtönök helyzetével foglalkozó különleges előadót, az önkényes és tömeges kivégzésekkel foglalkozó különleges előadót, illetve a nők helyzetével foglalkozó különleges előadót, akiket arra hatalmaztak fel, hogy a bizottság nyilvános ülésein tegyenek jelentéseket. Ezek a mechanizmusok lehetőségeket teremtettek az áldozatok és a civil szervezetek számára arra, hogy közvetlenül a különleges előadókhöz küldjenek információkat. Az áldozatnak és a civil szervezetnek ugyanakkor joga van ahhoz, hogy

¹⁷ Afrikai Egység Szervezete, CAB/LEG/67/3 dokumentum, 5. felülvizsgált változat, 21. o., *International Legal Materials*, 58, 1982.

az Afrikai Charta 5. cikkében meghatározottak szerinti kínzási cselekményekkel kapcsolatban a bizottságnál panaszt emeljen. Amíg valamely egyéni panasz a bizottság előtt folyamatban van, az áldozat vagy a civil szervezet ugyanazt az információt a különleges előadóknak is elküldheti, hogy azt a bizottság ülésein nyilvánosan előadott jelentéseikbe foglalják. Az Afrikai Chartában foglalt jogok megsértésével kapcsolatos panaszok elbírálásához szükséges fórum létrehozása érdekében az Afrikai Egység Szervezete 1998 júniusában elfogadott egy, az Emberi Jogok és a Népek Jogainak Afrikai Bíróságának létrehozását célzó jegyzőkönyvet.

D. A Nemzetközi Büntetőbíróság

47. A Nemzetközi Büntetőbíróság Római Alapokmánya, melyet 1998. július 17-én fogadtak el, egy állandó nemzetközi büntetőbíróságot hozott létre a népirtás, az emberiség elleni bűncselekmények és a háborús bűnök elbírálására (A/CONF.183/9).

A Bíróság joghatósággal rendelkezik azokban az ügyekben, amelyekben – akár a népirtás, akár az emberiség elleni bűncselekmény részeként – kínzással kapcsolatos állítások merülnek fel, amennyiben a kínzást széles körű vagy rendszeres támadások, vagy az 1949-es genfi egyezmények által meghatározott háborús bűncselekmények során követték el. A Római Alapokmány meghatározása szerint a kínzás olyan szándékosan – akár fizikai akár mentális – fájdalom vagy szenvedés okozását célzó cselekmény, melyet egy őrizetben lévő, vagy a vádlott ellenőrzése alatt álló személyen követnek el. 2000. szeptember 25-éig a Nemzetközi Büntetőbíróság Római Alapokmányát 113 ország írta alá és 21 állam ratifikálta. A Bíróság székhelye Hágában lesz. A Bíróságnak csak azokban az esetekben van joghatósága, amelyekben az adott állam nem tud vagy nem hajlandó a Római Alapokmányban foglalt bűncselekményekért felelős személyek ellen bünvádi eljárást folytatni.

II. FEJEZET

A KAPCSOLÓDÓ ETIKAI KÓDEXEK

48. Minden szakma etikai kódex szerint működik, amely egyrészt az adott szakma képviselői által közösen vallott értékekről és vállalt kötelezettségekről szóló nyilatkozatul szolgál, másrészt megállapítja azokat az erkölcsi szabályokat, melyekhez igazodniuk kell. Az etikai szabályok elsősorban az alábbi két módon kerülnek megfogalmazásra: az ENSZ-hez hasonló szervek által összeállított nemzetközi dokumentumokon keresztül, illetve maguk a szakmák is megfogalmazzák alapelveik gyűjteményét – nemzeti vagy nemzetközi – képviseleti egyesületeiken keresztül. Az alapvető tanok, melyek a szakma becsületének megőrzése érdekében az egyéni ügyfelek vagy betegek felé, az általánosságban vett társadalom felé, illetve a kollégák felé fennálló kötelezettségekre irányulnak, mindig ugyanazok. Ezek a kötelezettségek visszatükrözik és kiegészítik azokat a jogokat, amelyek a nemzetközi dokumentumok alapján mindenkit megilletnek.

A. A jogi szakma etikája

49. Az igazságszolgáltatás alapvető képviselőiként a bírónak különleges szerep jut az állampolgárok jogainak védelmében. A nemzetközi szabályok erkölcsi kötelességgel ruházzák fel a bírókat az egyének jogainak védelme biztosításának tekintetében. A bírói kar függetlenségéről szóló alapelvek közül a 6. alapelv kimondja, hogy: „A bírói kar függetlenségének elve feljogosítja a bírókat és egyben megköveteli tőlük a bírósági eljárások tisztességes lefolytatásának biztosítását, valamint a felek jogainak tiszteletben tartását”.^{ss} Ehhez hasonlóan, az ügyészek erkölcsi kötelessége kivizsgálni a

^{ss} Elfogadta az ENSZ 1985. augusztus 26. és szeptember 6. közötti milánói (Olaszország) hetedik bűnmegelőzési és az elkövetőkkel való bánásmódról szóló kongresszusa, és jóváhagyta az ENSZ Közgyűlésének 1985. november 29-i 40/32 számú és 1985. december 13-i 40/146 számú határozata.

közhivatalnokok által elkövetett kínzási bűncselekményeket és esetükben vádemelést tenni. Az ügyészek szerepéről szóló ENSZ-iránymutatás 15. cikke kimondja: „Az ügyészeknek kellő figyelmet kell fordítaniuk a vádemelésre az olyan bűncselekmények esetében, melyeket közhivatalnokok követtek el, különösképpen a korrupcióval, a hatalommal való visszaéléssel, az emberi jogok súlyos megsértésével és egyéb, a nemzetközi jog által elismert bűncselekménnyel kapcsolatban, és – amennyiben azt a jog lehetővé teszi, illetve a helyi gyakorlattal összeegyeztethető – az ilyen bűncselekmények kivizsgálására.”^{tt}

50. A nemzetközi szabályok azt is előírják az ügyészek számára, hogy munkájuk során kötelesek ellátni az emberi jogok és az alapvető szabadságok hirdetését és védelmét. Az ügyvédek szerepéről szóló ENSZ-alapelvek közül a 14. alapelv a következőkről rendelkezik: „Az ügyvédek – ügyfeleik jogainak védelme és az igazság ügyének képviselése közben – kötelesek a nemzeti és nemzetközi jogszabályokban elismert emberi jogok és alapvető szabadságok védelmére törekedni és mindenkor függetlenül és kellő alapossággal, a törvények, az elismert szabályok és a jogi szakmai etika szellemében cselekedni.”^{uu}

B. Az egészségügyi ellátás etikája

51. Egyértelmű kapcsolat áll fenn az emberi jogok elmélete és az egészségügyi etika régóta elismert elve között. Az egészségügyi szakemberekre vonatkozó erkölcsi kötelezettségek megfogalmazásának három szintje létezik, és ezek a jogi szakma esetéhez hasonló módon visszacsengenek az ENSZ dokumentumaiban. Az etikai normák az egészségügyi szakemberek nemzetközi képviseleti szervezeteinek, ilyen például a Orvosok Világszövetsége (World Medical Association), a Pszichiátriai Világszövetség (World Psychiatric Association) és az Ápolók Nemzetközi Tanácsa (International Council of

^{tt} Elfogadta az ENSZ 1990. augusztus 27. és szeptember 7. közötti havannai nyolcadik bűnmegelőzési és az elkövetőkkel való bánásmódról szóló kongresszusa.

^{uu} Lásd a fenti 46. lábjegyzetet

Nurses), nyilatkozataiban is megtalálhatók.^{vv} A nemzeti orvosi kamarák, valamint ápolói szervezetek szintén adnak ki etikai kódexeket, melyekhez tagjaiknak igazodniuk kell. A bármilyen módon megfogalmazott egészségügyi etikai normák központi tana az az alapvető kötelesség, mely előírja, hogy az egészségügyi szakemberek mindenkor, az egyéb korlátozásoktól, kényszerítő hatásoktól és szerződéses kötelezettségektől függetlenül, a beteg legjobb érdekeinek megfelelően kötelesek cselekedni. Néhány országban az orvosetikai alapelveket, mint például az orvos és betegek közti kapcsolat bizalmas jellegét, a nemzeti joganyag tartalmazza. Még azokban az országokban is, ahol az erkölcsi alapelvek nincsenek ilyen formában a joganyagba emelve, minden egészségügyi szakembert erkölcsi értelemben kötnek a szakmai szerveik által felállított szabályok. Amennyiben – elfogadható indokok nélkül – eltérnek a szakmai szabályoktól, elkövetik a meg nem engedett magatartás bűnét.

1. Az ENSZ egészségügyi szakemberekre vonatkozó nyilatkozatai

52. Az egyéb, börtönökben dolgozó személyekhez hasonlóan, az egészségügyi szakembereknek is kötelességük betartani a börtönbüntetésüket töltő személyekkel való bánásmódra vonatkozó ENSZ-minimumszabályokat, melyek megkövetelik, hogy megkülönböztetés nélkül, minden egyes elítéltnél hozzá kell jutnia orvosi – azon belül pszichiátriai – ellátáshoz, valamint, hogy minden beteg vagy ellátását igénylő elítélt kötelező naponta megnézni.^{ww} Ezen követelmények megerősítik az orvosok – alábbiakban tárgyalt – erkölcsi kötelezettségét arra vonatkozóan, hogy a gondjaikra bízott betegek legjobb érdekeinek megfelelően cselekedjenek és őket eszerint kezeljék. Az ENSZ emellett külön foglalkozik az orvosok és más egészségügyi szakemberek erkölcsi

kötelezettségeivel egészségügyi szakszemélyzetnek, különösen az orvosoknak, a börtönbüntetésüket töltő és a fogva tartott személyek kínzással és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésekkel vagy bánásmóddal szembeni védelmében játszott szerepére vonatkozó orvosi etika alapelveiről szóló dokumentumában.^{xx} Az alapelvek egyértelműen kimondják az egészségügyi szakemberek erkölcsi felelősségét a fogva tartottak fizikai és mentális egészségének védelmére tekintetben. Kifejezetten tilos számukra az orvosi szaktudásuknak, képességeiknek az emberi jogokat sértő módon való alkalmazása.^{yy} Különösképpen, az egészségügyi etika durva megsértésének számít a kínzásban való – közvetett vagy közvetlen – részvétel, vagy az ilyen cselekmény be nem avatkozással történő jóváhagyása.

53. A „kínzásban való részvétel” magába foglalja egy személy bántalmazásakor az adott személy tűrőképességének vizsgálatát; a bántalmazásnál az egészségügyi szakemberek jelenlétét, felügyeletét, vagy a fájdalom előidézését; a bántalmazásnak alávetett személy felélesztését, abból a célból, hogy őt további kínzásnak vethessék alá; a kínzás valószínűsíthető felelőseinek utasítására közvetlenül a kínzás előtt, alatt vagy után orvosi ellátás nyújtása; a kínzást elkövetők részére szakvélemény készítése vagy az áldozat egészségére vonatkozó információk átadása; illetve bizonyítékok szándékos semmibe vétele és jelentések, például boncolási jegyzőkönyvek vagy halotti bizonyítványok, meghamisítása.^{zz} Az ENSZ-alapelvek is tartalmazzák az egészségügyi etika egyik alaptételét, hangsúlyozva, hogy az elítéltek és az egészségügyi szakemberek között etikai szempontból egyetlen elfogadható kapcsolat létezik, az elítéltek egészségének felmérését, megőrzését vagy javítását célzó kapcsolat. Azaz, a fogva tartottak

^{xx} Elfogadta 1982-ben az ENSZ Közgyűlése.

^{yy} Különös tekintettel az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára, az Emberi Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára, valamint a kínzásnak és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetéseknek vagy bánásmódnak kitett személyek védelméről szóló nyilatkozatra.

^{zz} Az orvosoknak azonban nem szabad megfélemedezniük sem a betegek felé fennálló orvosi titoktartási köteleztségről, sem az adatok nyilvánosságra hozatalához való tájékozott beleegyezésre vonatkozó kötelezettségről, különösen akkor, ha a nyilvánosságra hozott adatok miatt egyének veszélybe kerülhetnek. (lásd a II. fejezet C szakaszának 3. bekezdését).

^{vv} Ezeken kívül számos regionális szervezet is létezik, így például a brit koronagyarmatokat tömörítő Commonwealth Medical Association, vagy az iszlám országok által létrehozott International Conference of Islamic Medical Associations, melyek mindegyike fontos nyilatkozatokat ad ki az orvosi etika és az emberi jogok területén a tagjai számára.

^{ww} A börtönbüntetésüket töltő személyekkel való bánásmódra vonatkozó minimumszabályok, valamint a minimumszabályok hatékony végrehajtására irányuló eljárások, melyeket az ENSZ 1955-ben fogadott el.

egészségének felmérése a büntetés vagy kínzás megkönnyítése céljából, határozottan etikátlan tevékenység.

2. Nemzetközi szakmai szervek nyilatkozatai

54. A nemzetközi szakmai szervezetek számos nyilatkozata kiemelten kezeli az emberi jogok védelmével kapcsolatos alapelveket, és képviseli a nemzetközi orvostársadalom egyértelmű álláspontját a témában. Az Orvosok Világszövetsége az orvosok erkölcsi kötelességeire vonatkozóan határoz meg nemzetközileg elfogadott szempontokat, melyeket minden orvos elismer. Az Orvosok Világszövetségének Tokiói Nyilatkozata^{aaa} megismétli a kínzásban vagy egyéb bántalmazásban való orvosi részvétel vagy jelenlét bármilyen formájának tilalmát, melyet a Tokiói Nyilatkozatra külön hivatkozó ENSZ-alapelvek is megerősítenek. Az orvosok számára határozottan tilos a bántalmazást megkönnyítő információ vagy bármilyen orvosi műszer, illetve készítmény átadása. A Pszichiátriai Világszövetség Hawaii Nyilatkozata^{bbb} által kifejezetten a pszichiátriára vonatkoztatott ugyanilyen szabály kimondja, hogy a pszichiátriai készségekkel tilos bármely egyén vagy csoport emberi jogainak megsértése céljával visszaélni. Az iszlám orvostudománnyal foglalkozó nemzetközi konferencia hasonló megállapítást tett a Kuvaiti Nyilatkozatban,^{ccc} amely megtiltja az orvosok számára, hogy engedélyezzék szaktudásuk oly módon való felhasználását, hogy általa „testi, szellemi vagy lelki sérüléseket okozzanak – bármilyen katonai vagy politikai indokkal”. Az ápolóknak a fogva tartottak és a börtönbüntetésüket töltő személyek ellátásában betöltött szerepéről szóló irányelv hasonló rendelkezéseket fogalmaz meg az ápolókra is.^{ddd}

55. Az egészségügyi szakemberek kötelesek támogatni olyan munkatársaikat, akik szót emelnek az emberi jogokat sértő cselekmények ellen. Ennek hiányában nemcsak betegek jogait és a fentiekben felsorolt nyilatkozatokat sértik meg, hanem az egészségügyi szakmákra is szégyent hoznak. A

szakma becsületének megsértése pedig igen komoly szakmai kötelességszegésnek minősül. Az Orvosok Világszövetsége emberi jogi határozatában^{eee} felszólít minden nemzeti orvosi kamarát az országukon belüli emberi jogok felülvizsgálatára, valamint annak biztosítására, hogy orvosaik még a megtorlástól való félelemtől vezérelve se titkolják el a bántalmazások bizonyítékait. A Világszövetség megköveteli a nemzeti testületektől, hogy szolgáljanak egyértelmű iránymutatással, különösen a börtönben dolgozó orvosok számára, az emberi jogok állítólagos megsértésével járó esetek elleni tiltakozás érdekében, továbbá azt, hogy dolgozzanak ki hatékony mechanizmust az emberi jogok területét érintő etikátlan orvosi tevékenységek kivizsgálására. A Világszövetség azt is megköveteli, hogy a nemzeti testületek támogassák azokat az egyéni orvosokat, akik felhívják a figyelmet az emberi jogi visszaélésekre. Az Orvosok Világszövetsége következő, Hamburgi Nyilatkozata^{fff} újra megerősíti az egyének, valamint a világ különböző szervezett orvosi csoportjainak azon kötelezettségére, hogy bátorítsák az orvosokat a kínzás, illetve bármilyen olyan kényszerítő erő elleni fellépésre, amely az erkölcsi elvekkel ütköző cselekedetre szólítja fel őket. A Világszövetség minden egyéni orvost a bántalmazás elleni fellépésre szólít fel, a nemzeti és nemzetközi orvosi szervezeteket pedig az etikátlan tevékenységet megtagadó orvosok támogatására ösztönzi.

3. Nemzeti orvosetikai kódexek

56. Az erkölcsi alapelvek megfogalmazásának harmadik szintjét a nemzeti etikai kódexek képviselik, melyek az előzőekben már említett alapvető értékeket tükrözik, hiszen az orvosi etika valamennyi orvos közös értékeinek kifejezését jelenti. Gyakorlatilag valamennyi kultúra és etikai kódex ugyanazon alapfeltevéseket fogalmazza meg az ártalom elkerülésének, a betegek segítségének, a kiszolgáltatottak védelmezésének kötelességéről, valamint arról, hogy az orvos semmilyen alapon sem tehet különbséget a betegek között, kivéve az orvosi ellátás

^{aaa} Elfogadta 1975-ben az Orvosok Világszövetsége.

^{bbb} Elfogadva 1977-ben.

^{ccc} Elfogadva 1981-ben (iszlám időszámítás szerint 1401-ben).

^{ddd} Elfogadta 1975-ben az Ápolók Nemzetközi Tanácsa.

^{eee} Elfogadva 1990-ben.

^{fff} Elfogadva 1997-ben.

sürgősségét. Ugyanezen értékek jelennek meg az ápolói szakmára vonatkozó kódexekben. Az erkölcsi alapelvek problémát jelentő vonatkozása, hogy mégsem szolgálnak végleges szabályokkal minden egyes döntési helyzetre vonatkozóan, hanem némi értelmezésre szorulnak. Erkölcsi döntések mérlegelésénél létfontosságú, hogy az egészségügyi szakemberek legyenek tekintettel a rájuk vonatkozó közös szakmai értékekben megjelenő alapvető erkölcsi kötelezettségekre, és az is, hogy ezeknek olyan módon szerezzenek érvényt, amely tükrözi azt az alapvető köteleiséget, hogy kerüljék a betegeknek való károkozást.

C. Az egészségügyi ellátásra vonatkozó etikai kódexek közös alapelvei

57. A szakmai függetlenség elve megköveteli az egészségügyi szakemberektől, hogy minden esetben a gyógyítás elsődleges célját, azaz a szenvedés és a fájdalom enyhítését, valamint az ártalom elkerülésének elvét kell szem előtt tartaniuk, bármilyen egyéb kényszerítő erő ellenére. Számos egyéb olyan erkölcsi alapelv létezik, amelyek alapvető voltukból eredően kivétel nélkül minden kódexben vagy etikai nyilatkozatban megtalálhatók. Ezek közül legalapvetőbbek az együtt érző ellátásról, az ártalom elkerüléséről és a betegek jogainak tiszteletben tartására vonatkozó utasítások, melyek valamennyi egészségügyi szakember tekintetében kulcskövetelmények.

1. Az emberséges ellátás kötelessége

58. Az ellátásnyújtási kötelesség változatos módon jut kifejezésre a nemzeti és nemzetközi kódexekben és nyilatkozatokban. Az említett kötelesség egyik szempontja az orvosi ellátást igénylő személyekkel való törődést jelenti. Ez kifejeződik az Orvosok Világszövetsége által kiadott, az Orvosi Etika Nemzetközi Kódexében is^{§§§}, amely az orvosok sürgősségi ellátásra vonatkozó erkölcsi kötelezettségét humanitárius kötelességként ismeri el. A szűkségre és szenvedésre reagálás kötelessége gyakorlatilag minden kultúrában visszaköszön a hagyományos kinyilatkoztatásokban.

^{§§§} Elfogadva 1949-ben.

59. A modern orvostikát nagymértékben alátámasztják a szakmai értékeket tartalmazó legkorábbi nyilatkozatokban foglalt azon alapelvek, melyek szerint az orvos még akkor is köteles ellátást nyújtani, ha ez számára némi kockázattal jár. Például az időszámításunk utáni I. századból származó hindu kódex, a Caraka Samhita a következőt írja elő az orvosok számára: „teljes szívvel és lélekkel törekedniük kell a betegek fájdalmának enyhítésére. Betegeiket még akkor sem hagyhatják cserben, ha a gyógyítás saját életüket vagy fennmaradásukat veszélyezteti”. Hasonló rendelkezésekkel találkozhatunk a korai iszlám kódexekben és a modernkori Kuvaiti Nyilatkozatban, melyek megkövetelik az orvosoktól, hogy a szenvedőkkel törődjenek, legyenek azok „közel vagy távol, ártatlanok vagy bűnösök, barátok vagy ellenségek”.

60. A nyugati orvoslás értékeiben a hippokratészi eskü, illetve a hasonló fogadalmak, mint például a maimonidészi ima hatásai érvényesülnek alapvetően. A hippokratészi eskü egy ünnepélyes fogadalom az orvoskollégákkal való szolidaritásról, valamint arra vonatkozó kötelezettségvállalás, hogy az orvosok a betegek javára, és nem kárára lesznek ellátásuk során. Emellett az orvosi titoktartásra vonatkozó ígéretet is magában foglal. Az említett négy gondolat különféle formában jelenik meg az egészségügyi etika valamennyi modern szakmai kódexében. Az Orvosok Világszövetségének Genfi Nyilatkozata^{h h h} a hippokratészi értékek modernkori újrafogalmazása. A Nyilatkozat egy olyan fogadalom, amelyben az orvosok vállalják, hogy elsődlegesen betegek egészségét tartják szem előtt, és ünnepélyesen megfogadják, hogy életüket az emberiség lelkiismeretes és méltósággal teli szolgálatának szentelik.

61. Az ellátási kötelesség szempontjai az Orvosok Világszövetségének számos nyilatkozatában megjelennek, melyek egyértelművé teszik, hogy az orvosoknak mindig a beteg legjobb érdekében kell eljárniuk, legyen szó akár fogva tartottakról vagy állítólagos bűnözőkről. Ez a kötelesség gyakran a szakmai függetlenség fogalmán keresztül jut kifejezésre, megkövetelve az orvosoktól, hogy

^{h h h} Elfogadva 1948-ban.

bármilyen kényszerítő hatás ellenére, a bevált orvosi gyakorlatnak megfelelően járjanak el. Az Orvosok Világszövetségének Nemzetközi Orvosi Etikai Kódexe hangsúlyozza az orvosok azon felelősségét, hogy betegeiket „teljes szakmai és erkölcsi függetlenségüket megőrizve, együttérzéssel és az emberi méltóság iránti tisztelettel” lássák el. Emellett hangsúlyozza, hogy az orvos csak a beteg érdekében járhat el, valamint, hogy betegének teljes hűséggel tartozik. Az Orvosok Világszövetségének Tokiói Nyilatkozata, valamint az Orvosi Függetlenség és Szakmai Szabadság Nyilatkozataⁱⁱⁱ egyértelműen kimondja, hogy az orvosoknak ragaszkodniuk kell cselekvési szabadságukhoz, mellyel a betegek érdekeiért tesznek, minden egyéb szemponttól függetlenül, beleértve a munkáltatóktól, a büntetés-végrehajtási hatóságoktól vagy a biztonsági erőktől kapott utasításokat is. Az utóbbi nyilatkozat előírja az orvosok számára, gondoskodjanak a következőkről: „szakmai függetlenségüket megőrizve képviselik és védik a betegek egészségügyi szükségleteit minden olyan személlyel szemben, aki az ellátásra szoruló sérült vagy beteg emberek ellátását megtagadni vagy korlátozni akarja”. Az Ápolók Nemzetközi Tanácsa az ápolók számára hasonló elveket ír elő az ápolók etikai kódexében.

62. Az Orvosok Világszövetsége emellett a betegjogok elismerésével is kifejezi az orvosok ellátásnyújtási kötelességét. A betegek jogairól szóló lisszaboni nyilatkozatábanⁱⁱⁱ elismeri, hogy minden egyes beteg – megkülönböztetés – nélkül, jogosult a megfelelő orvosi ellátásra, és ismételten megállapítja, hogy az orvosok kötelesek mindig betegeik legjobb érdekében eljárni. A Nyilatkozat szerint a betegek számára önrendelkezést és igazságot kell garantálni, továbbá mind az orvosok, mind az egészségügyi szolgáltatók kötelesek tiszteletben tartani a betegek jogait. „Amennyiben jogszabály, kormányzati intézkedés vagy bármely egyéb hatóság vagy intézmény megtagadja a betegektől ezeket a jogokat, az orvosok kötelesek megfelelő eszközöket keresni arra, hogy a jogokat biztosítani tudják és vissza tudják azokat állítani.” Minden személynek joga van a

ⁱⁱⁱ Elfogadta 1986-ban az Orvosok Világszövetsége.

ⁱⁱⁱ 1981-ben elfogadta az Orvosok Világszövetsége, módosította annak Közgyűlése 1995 szeptemberében a 47. ülésen.

megfelelő egészségügyi ellátáshoz, függetlenül az olyan tényezőktől, mint az etnikai hovatartozása, politikai meggyőződése, nemzetisége, neme, vallása vagy személyes érdemei. A bűncselekmény elkövetésével vádolt vagy elítélt személyeknek ugyanolyan erkölcsi jogosultságuk van a megfelelő orvosi és ápolási ellátáshoz. Az Orvosok Világszövetségének Lisszaboni Nyilatkozata leszögezi, hogy a betegek közötti különbségtétel egyetlen szempontból lehet indokolt, az orvosi ellátás iránti igény viszonylagos sürgőssége alapján.

2. Tájékozott beleegyezés

63. Bár az ellátásnyújtási kötelességet tartalmazó nyilatkozatok mind hangsúlyozzák az egészségügyi szakemberek azon kötelezettségét, hogy a vizsgált vagy kezelt személy legjobb érdekei szerint kell eljárniuk, ez azt feltételezi, hogy az egészségügyi szakemberek tudják, mi a beteg legjobb érdeke. A modern orvosi etika egyik köbe vésett szabálya, hogy a saját érdekeit a legjobban a beteg tudja megítélni. Ez megköveteli az egészségügyi szakemberektől, hogy inkább az adott felnőtt beteg kívánságait, és ne egy illetékes személy véleményét tekintsék mérvadónak arról, hogy mi lenne az adott személy számára a legjobb. Amennyiben a beteg eszméletlen vagy bármely egyéb okból képtelen érvényes beleegyezést adni, az egészségügyi szakembereknek kell eldönteniük, hogy hogyan lehet a beteg legjobb érdekeit védeni és érvényesíteni. Az olyan nyilatkozatok, mint az Orvosok Világszövetségének Lisszaboni Nyilatkozata és az Ápolók Nemzetközi Tanácsa által az ápolóknak a betegjogok védelmében betöltött szerepéről kiadott nyilatkozata egyértelműen kimondja, hogy az ápolók és orvosok kötelesek betegeik érdekeinek képviselőjeként eljárni.^{kkk}

64. Az Orvosok Világszövetségének Lisszaboni Nyilatkozata pontosítja, hogy az orvosok bármilyen vizsgálathoz vagy eljáráshoz kötelesek a mentálisan beszámítható betegtől önkéntes és tájékozott beleegyezést szerezni. Ez annyit jelent, hogy az egyes személyeknek ismerniük kell mind a beleegyezés, mind az elutasítás követ-

^{kkk} Elfogadva 1983-ban.

kezményeit. Ezért a betegek vizsgálata előtt az egészségügyi szakemberek kötelesek a betegnek őszintén elmagyarázni a vizsgálat vagy kezelés célját. A kényszer, vagy a beteg félretájékoztatásának eredményeképpen elért beleegyezés érvénytelen, és az ilyen beleegyezés alapján eljáró orvosok valószínűleg megsértik az orvosok etikát. Minél komolyabb következményekkel jár az eljárás a beteg szempontjából, annál nagyobb erkölcsi jelentőségű a megfelelően tájékozott beleegyezés megszerzése. Amennyiben tehát a vizsgálat vagy kezelés egyértelműen gyógykezelési célt szolgál, a betegnek az eljárásokban való együttműködése révén szerzett beleegyezés elegendő lehet. Olyan esetekben azonban, amelyekben a vizsgálat elsődleges célja nem gyógykezelés, nagy körültekintést igényel annak biztosítása, hogy a beteg ennek tudatában legyen, és beleegyezzen ebbe, és semmiképpen se legyen ellentétes a beteg érdekeivel. A korábban megállapítottaknak megfelelően, az annak igazolása céljából végzett vizsgálat, hogy egy adott személy kibírja-e a kihallgatása során alkalmazott büntetést, kínzást vagy fizikai kényszerítést, etikátlan és ellentétes az orvoslás céljával. Fogva tartott személy egészségi állapota kizárólag akkor mérhető fel etikus módon, ha az a beteg optimális egészségének megőrzését és javítását, nem pedig a büntetés elősegítését célozza. Nyomozás során egy beteg bizonyítási célt szolgáló fizikai megvizsgálásához szükség van a beteg beleegyezésére, melyhez tájékoztatni kell őt arról, hogy a vizsgálat során megszerzett egészségügyi adatait hogyan fogják felhasználni, tárolni és kinek lesz azokhoz hozzáférése. Amennyiben ez, vagy a beteg döntéséhez kapcsolódó egyéb kérdéseket előzetesen nem tisztázzák, a betegnek a vizsgálathoz és az adatrögzítéshez adott beleegyezése érvénytelen.

3. Titoktartás

65. A hippokratészi eskütől a modern korig, minden erkölcsi szabálygyűjtemény alapelveként tartalmazza a titoktartási kötelezettséget, amely az Orvosok Világszövetségének nyilatkozataiban, például a Lisszaboni Nyilatkozatban is kiemelt helyen szerepel. Vannak olyan jogrendszerek, amelyekben a szakmai titoktartási

kötelezettséget annyira komolyan veszik, hogy azt a nemzeti joganyag tartalmazza. A titoktartási kötelezettség azonban nem teljes; erkölcsi alapon megszeghető olyan kivételes esetekben, amikor ennek elmulasztása előreláthatólag valakinek a szenvedését okozza, vagy súlyos igazságtalansághoz vezet. Általában véve azonban a beazonosítható személyes egészségügyi adatokat védő titoktartási kötelezettség feloldására csak a beteg tájékozott engedélye esetén van mód.¹¹¹ A betegre vonatkozó, nem beazonosítható adatok szabadon felhasználhatók más célokra, és minden olyan esetben elsődlegesen ezek használandók, ahol a beteg beazonosítása nem elengedhetetlenül szükséges. Ilyen eset lehet például a kínzási vagy bántalmazási módokra vonatkozó adatok gyűjtése. Komoly döntési helyzetek merülnek fel, ha egészségügyi szakembereket kényszerítenek, vagy törvény útján köteleznek olyan azonosítható adat kiadására, amely a betegeket valószínűleg ártalom kockázatának tenné ki. Ilyen esetekben az alapvető erkölcsi kötelezettségek a következők: a beteg önrendelkezésének és érdekeinek tiszteletben tartása, a jótett és az ártalom elkerülése. Ezek felülírnak minden egyéb megfontolást. Az orvosoknak az adatokat kérő bíróság vagy hatóság számára egyértelművé kell tenniük, hogy őket köti a titoktartás szakmai felelőssége. Az ily módon eljáró egészségügyi szakemberek jogosultak szakmai szervezeteik és munkatársaik támogatására. Ezen túlmenően, fegyveres konfliktusok idején a nemzetközi humanitárius jog kifejezetten védi az orvos-beteg kapcsolat bizalmas jellegét, megkövetelve az orvosoktól, hogy beteg vagy sérült személyeket ne szolgáltatassanak ki.¹¹¹¹¹ Az egészségügyi szakemberek ilyen esetekben élvezik azt a védelmet, mely szerint semmiképp sem kényszeríthetők a betegek adatainak nyilvánosságra hozatalára.

D. Kettős kötelezettséggel rendelkező egészségügyi szakemberek

66. Az egészségügyi szakemberek kettős kötelezettsége abban rejlik, hogy egyrészt

¹¹¹ Kivéve a közegészségügyi kötelezettségeket, így például a beteg neve alapján jelentendő fertőző betegségek, kábítószer-függőség vagy mentális rendellenességek stb. esetén.

¹¹¹¹¹ Az 1949-es genfi egyezményekhez csatolt 1977-es I. jegyzőkönyv 16. cikke, és a II. jegyzőkönyv 10. cikke.

elsődleges kötelességük az adott személy legjobb érdekeinek előmozdítása, másrészt a társadalommal szembeni általános kötelességük, hogy biztosítsák az igazság szolgáltatását és megakadályozzák az emberi jogok megsértését. Az említett kettős kötelezettségből eredő döntési helyzetek különösen azoknál az egészségügyi szakembereknél nehezek, akik a rendőrség, a katonaság, valamely más biztonsági erő szolgálatában állnak, vagy börtönökben dolgoznak. A munkáltatójuk és nem egészségügyi munkatársaik érdekei egyes esetekben ütközhetnek a fogva tartott betegek legjobb érdekeivel. A foglalkoztatásuk körülményeitől függetlenül, minden egészségügyi szakember alapvető felelősséggel tartozik azon személyek ellátásáért, akiknek a vizsgálatára vagy kezelésére felkérték. Semmilyen szerződéses vagy egyéb kötelezettség nem kötelezheti őket a szakmai függetlenségük feladására. Kötelesek elfogulatlanul felmérni a beteg egészségügyi érdekeit és ennek megfelelően eljárni.

1. A kettős kötelezettséggel bíró orvosokra irányadó alapelvek

67. Minden olyan esetben, amikor orvosok harmadik fél megbízásából járnak el, kötelesek biztosítani, hogy a beteg ennek tudatában legyen.ⁿⁿⁿ Az orvosok kötelesek bemutatkozni a betegeknek, illetve kötelesek elmagyarázni bármely vizsgálat vagy kezelés célját. Még olyan esetben is, amikor az orvost harmadik fél jelöli ki és fizeti meg, az orvos ellátási kötelessége ugyanúgy fennáll bármely, általa vizsgált vagy kezelt beteg felé. Az orvosok kötelesek megtagadni bármely olyan eljáráshoz való igazodást, amely árthat a betegeknek vagy akár fizikailag, akár lelkiileg sebezhetővé teszi őket. Meg kell bizonyosodniuk afelől, hogy szerződéses feltételeik meghagyják számukra a klinikai döntések meghozatalához szükséges szakmai függetlenséget. Az orvosoknak biztosítaniuk kell, hogy minden őrizetben lévő személy hozzájusson a számára szükséges orvosi vizsgálatához és kezeléshez. Amennyiben a fogva tartott kiskorú, vagy gondozást igénylő felnőtt, az orvosok további

kötelessége, hogy a beteg érdekeinek képviselőjeként járjanak el. Az orvosok olyan általános titoktartási kötelességgel tartoznak, hogy a beteg tudta nélkül nem adhassanak ki információt. Gondoskodniuk kell orvosi jelentéseik bizalmas tárolásáról. Az orvosok kötelesek figyelemmel kísérni és közölni, ha az őket foglalkoztató szolgálatok etikátlanok, sértő viselkedésűek, nem megfelelőek, vagy esetlegesen veszélyeztetik a betegek egészségét. Ilyen esetekben etikai felelősségük haladéktalanul fellépni, mivel az azonnali állásfoglalás elmulasztása megnehezíti a későbbi tiltakozást. A helyzetről kötelesek jelentést tenni a megfelelő hatóságoknak vagy azoknak a nemzetközi ügynökségeknek, amelyek vizsgálatot folytathatnak, ám ezzel nem tehetik ki veszély előrelátható komoly kockázatának a betegeket, azok családját vagy önmagukat. Az orvosok és a szakmai szervezetek kötelesek támogatni azokat a kollégáikat, akik ésszerű bizonyítékok alapján tesznek ilyen intézkedéseket.

2. A kettős kötelezettségből eredő dilemmák

68. Nehéz döntési helyzetek olyan esetekben alakulhatnak ki, amikor az etika és a jog összeütközésbe kerül. Olyan körülmények között fordulhat ez elő, amikor az egészségügyi szakemberek etikai felelőssége arra kötelezi őket, hogy ne engedelmességedjenek valamely adott jogszabálynak, például a beteg orvosi adatainak kiadására vonatkozó jogi kötelezettségnek. Az etikai szabályokról szóló nemzetközi és nemzeti nyilatkozatokban egyetértés mutatkozik azt illetően, hogy más kényszerítő erő – beleértve a jogot is – nem kötelezheti az egészségügyi szakembereket az orvosi etika és saját lelkiismeretük elleni cselekedetre. Ilyen esetekben az egészségügyi szakemberek kötelesek inkább visszautasítani a törvény vagy valamely rendelet betartását, mintsem hogy az alapvető etikai elvek sérüljenek vagy a betegeket komoly veszélynek tegyék ki.

69. Néhány esetben két etikai kötelezettség áll szemben egymással. A nemzetközi kódexek és etikai alapelvek megkövetelik a kínzással vagy bántalmazással kapcsolatos információk jelentését egy felelős szerv felé. Vannak olyan jogrendszerek, ahol ez egyben jogi követelmény is. Néhány esetben ugyanakkor, a

ⁿⁿⁿ Ezen elvek a *Doctors with Dual Obligations* (Kettős kötelezettséggel rendelkező orvosok) című dokumentumból kerültek kiemelésre (London, Brit Orvosi Kamara [British Medical Association], 1995).

betegek megtagadhatják beleegyezésüket egy ilyen célú vizsgálathoz, vagy ahhoz, hogy a kivizsgálás alapján nyert információkat harmadik felek tudomására hozzák. Félthetik magukat, illetve családjukat egy esetleges megtorlástól. Ilyen esetekben az egészségügyi szakemberek kettős felelősséggel bírnak: a beteg felé és általában a társadalom felé, melynek az az érdeke, hogy igazságot szolgáltatson, és a visszaélést elkövető személyek bíróság elé kerüljenek. Az ilyen döntési helyzetekben alkalmazott mérlegelés során az ártalom elkerülésének elve kell, hogy előtérbe kerüljön. Az egészségügyi szakembereknek olyan megoldásokat kell keresniük, amelyek az egyén titoktartáshoz való jogának sérelme nélkül segítik elő az igazság érvényesülését. Ki kell kérni megbízható ügynökségek tanácsát; néha lehet ez a nemzeti orvosi kamara, illetve lehetnek nem kormányzati ügynökségek. Másik lehetőségként – támogató biztatásra, egyeztetett feltételek mellett – néhány vonakodó beteg beleegyezhet az adatok kiadásába.

70. Az orvos etikai kötelezettségei különbözhetnek attól függően, hogy milyen körülmények között jön létre az orvos-beteg kapcsolat, illetve hogy a betegnek milyen lehetőségei vannak az adatai nyilvánosságra hozatalával kapcsolatos döntésnél szabad akaratának érvényesítésére. Ha például az orvos és a beteg egyértelműen gyógykezelési helyzetben találkozik, például kórházi ellátás nyújtása során, az orvosok erős morális kötelezettséggel tartoznak a gyógykezelési kapcsolatokban általánosan érvényesülő, szokásos titoktartási szokásos szabályok betartása terén. Az orvos tudomására jutott kínzással kapcsolatos bizonyítékok jelentése ilyen helyzetekben teljességgel helyénvaló, amennyiben a beteg ezt nem tiltja meg. Az ilyen bizonyítékokat az orvosok akkor kötelesek jelenteni, ha ezt a betegek kérik, vagy a megfelelően tájékozott beleegyezésüket adják hozzá. Az orvosok kötelesek betegeiket támogatni az ilyen döntések során.

71. A törvényszéki orvosok kapcsolata az általuk vizsgált személyekkel különbözik a többi orvos-beteg kapcsolattól, és általában megfigyeléseik tényszerű jelentésére kötelesek. Az ilyen helyzetekben a beteg kisebb befolyással és választási lehetőséggel bír, és

előfordulhat, hogy nem képes nyíltan beszélni a történetéről. Bármilyen vizsgálat megkezdése előtt a törvényszéki orvos köteles a szerepéről tájékoztatni a beteget és világossá tenni a beteg számára, hogy az orvosi titoktartás munkájának nem szokásos része, mint ahogyan gyógykezelési helyzet során lenne. Előfordulhat, hogy a szabályok nem teszik lehetővé a beteg számára a vizsgálat elutasítását, de a beteg dönthet arról, hogy valamely sérülésének okát feltárja-e. A törvényszéki orvosok nem hamisíthatják meg jelentéseiket, hanem pártatlan bizonyítékokat kötelesek feltárni, beleértve bármilyen bántalmazást bizonyító nyom egyértelmű feltüntetését is.⁰⁰⁰

72. A börtönorvosok elsősorban gyógykezelést nyújtanak a fogva tartottaknak, ugyanakkor felelősek a rendőrségi őrizetből a börtönbe érkező fogva tartottak kivizsgálásáért is. Ilyen szerepükben, illetve a börtönben lévő személyek kezelése során felfedezhetnek olyan elfogadhatatlan erőszakot bizonyító nyomokat, amelyekről maguk a rabok sem számolnak be reálisan. Ilyen helyzetekben az orvosok kötelesek a beteg legjobb érdekeit és a vele szemben fennálló orvosi titoktartási kötelezettségüket szem előtt tartani, ugyanakkor erős hatással bírnak az egyértelmű bántalmazás jelentését előíró morális érvek, mivel maguk a fogva tartottak gyakran képtelenek ezt hatékonyan megtenni. Amennyiben a rabok beleegyeznek a bizonyítékok feltárásába, nem merül fel összeférhetetlenség, és a morális kötelezettség egyértelmű. Ha egy fogva tartott nem engedélyezi a bizonyítékok feltárását, az orvosoknak mérlegelniük kell a betegre vonatkozó kockázatot és lehetséges veszélyt, valamint a fogva tartottak összességénél felmerülő előnyöket és a társadalomnak a hatalommal való tartós visszaélés megakadályozásához fűződő érdekét.

73. Az egészségügyi szakembereknek azt is szem előtt kell tartaniuk, hogy a hatalommal való visszaélésnek az állítólagos elkövetés alapján illetékességgel bíró hatóságok felé történő jelentése határozottan magában

⁰⁰⁰ Lásd: V. Iacopino et al. 1996. Physician complicity in misrepresentation and omission of evidence of torture in postdetention medical examinations in Turkey (Orvosok bűnrészesége a kínzás bizonyítékainak meghamisításában és elhallgatásában a fogva tartás után elvégzett orvosi vizsgálatok során Törökországban), *Journal of the American Medical Association*. 276. sz. 396-402. o.

hordozhatja a betegnek vagy más személyeknek – közülük a jelentéstevőnek – történő károkozás kockázatát. Az orvosok nem tehetnek ki senkit tudatosan a megtorlás veszélyének. Nem mentesülnek a fellépés alól, de körültekintően kell cselekedniük és kötelesek megfontolni, hogy jelentsék-e az információkat egy olyan felelős szervnek, amely közvetlenül nem illetékes, vagy – amennyiben az nem jár az egészségügyi szakemberek és a betegek számára előrelátható kockázattal – nem azonosítható módon jelentik-e az ügyet. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi megoldás választása esetén az

egészségügyi szakembereknek figyelembe kell venniük annak az azonosítható adatok kiadása miatt velük szemben alkalmazott nyomásgyakorlás eshetőségét, illetve orvosi adataik erőszakos megszerzésének lehetőségét. Annak ellenére, hogy nincsenek egyszerű megoldások, az egészségügyi szakembereket mindenekelőtt az ártalom elkerülésének alapvető utasítása kell, hogy vezesse, és – amennyiben lehetséges – nemzeti vagy nemzetközi orvosi szervektől kell tanácsot kérniük.

III. FEJEZET

A KÍNZÁS JOGI VIZSGÁLATA

74. A nemzetközi jog a bejelentett kínzási esetek haladéktalan és pártatlan kivizsgálására kötelezi az államokat. Ahol bizonyítékok indokolják, azon állam, melynek területén a kínzást állítólag elkövető személy vagy az elkövetésben állítólag részt vevő személy tartózkodik, köteles az állítólagos elkövetőt egy olyan államnak kiadni, amely illetékes hatáskörrel rendelkezik, vagy az ügyet saját illetékes hatóságai elé utalni, nemzeti vagy helyi büntetőjogi vádemelés céljából. A kínzási esetekben lefolytatható vizsgálatok alapelve az illetékesség, a pártatlanság, a függetlenség, a gyorsaság és az alaposág. Ezen elvek bármely jogrendszerbe beilleszthetők, és minden állítólagos kínzás kivizsgálásánál betartandók.

75. Ha a vizsgálati eljárások erőforrások vagy szakértelem hiánya, elfogultság, nyilvánvalóan fennálló bántalmazás vagy egyéb alapvető okok miatt nem megfelelőek, az államok kötelesek független nyomozóbizottság bevonásával vagy hasonló eljárás útján vizsgálatot folytatni. Az említett bizottság tagjait elismert pártatlanságuk, szakértelmük és egyéni függetlenségük alapján kell kiválasztani, különös tekintettel bármely olyan intézménnyel, szervvel vagy személlyel szembeni függetlenségükre, amely, vagy aki a nyomozás alanya lehet.

76. Az A. szakasz a kínzás kivizsgálásának általános célját ismerteti. A B. szakasz a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés hatékony kivizsgálásának és dokumentációjának alapelveit határozza meg. A C. szakasz az állítólagos kínzás kivizsgálásának lefolytatásához ajánlott eljárásokat írja le, ennek során elsőként a megfelelő vizsgálati hatóság kiválasztásának döntési folyamatát tekinti át, majd a bejelentett áldozattól és a szemtanúktól származó szóbeli vallomás megszerzésére, valamint a tárgyi bizonyítékok begyűjtésére vonatkozó iránymutatással szolgál. A D. szakasz egy különleges,

független nyomozóbizottság felállításához szolgál iránymutatással. Ezen iránymutatások számos olyan ország tapasztalatain alapulnak, amelyek állítólagos emberi jogi visszaélések – többek között a bírósági eljárás nélküli kivégzések, a kínzást és az eltűnések – kivizsgálására hoztak létre független bizottságokat.

A. A kínzás vizsgálatának céljai

77. A vizsgálat általános célja az állítólagos kínzási esetekkel kapcsolatos tények megállapítása, annak érdekében, hogy az esetekért felelős személyek azonosíthatók legyenek és az ellenük folytatott büntetőeljárás könnyebbé váljon, vagy annak érdekében, hogy egyéb, az áldozatok számára jogorvoslat megszerzésére kialakított eljárások során felhasználhatók legyenek. Az itt tárgyalt témák a kínzás egyéb típusú kivizsgálásához is hasznosak lehetnek. E cél megvalósítása érdekében a vizsgálatot folytatók kötelesek – legalább – arra törekedni, hogy az állítólagos kínzás áldozataitól vallomást szerezzenek; a felelősök elleni esetleges vádemelés érdekében az állítólagos kínzással kapcsolatos bizonyítékokat, többek között orvosi bizonyítékokat gyűjtsenek és őrizzenek meg; a lehetséges tanúkat azonosítsák és tőlük vallomást szerezzenek az állítólagos kínzásra vonatkozóan; valamint meghatározzák egyrészt, hogy az állítólagos kínzási eset hogyan, mikor és hol történt, másrészt mindazon módszert vagy gyakorlatot, amely a kínzást előidézhette.

B. A kínzás vagy más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés hatékony kivizsgálásának és dokumentálásának alapelvei

78. A következő alapelvek a kínzás kivizsgálása területén szakértelemmel bíró egyének és szervezetek körében egyaránt elfogadott elveket képviselik. A kínzás és egyéb kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés (továbbiakban: kínzás vagy egyéb bántalmazás) hatékony kivizsgálásának és dokumentációjának célja a következőkből áll:

(a) a tények tisztázása, továbbá az áldozatokkal és családjukkal szembeni egyéni és állami felelősség megállapítása és elismerése;

(b) az ismételt elkövetés megakadályozásához szükséges intézkedések azonosítása;

(c) a vizsgálat alapján felelősnek bizonyult személyek elleni vádemelés, illetve adott esetben fegyelmi szankciók elősegítése, és az állam részéről történő teljes kártalanítás és jóvátétel – azon belül az igazságos és megfelelő pénzügyi kompenzáció, valamint az orvosi ellátás és rehabilitáció eszközeinek biztosítása – szükségességének bemutatása.

79. Az államok kötelesek biztosítani, hogy a kínzásra vagy bántalmazásra vonatkozó panaszok és jelentések haladéktalanul és hatékonyan kivizsgálásra kerüljenek. Még a kifejezett panasz hiánya esetén is vizsgálatot kell folytatni, ha kínzás vagy bántalmazás elkövetésére utaló egyéb jelek tapasztalhatók. A gyanúsított elkövetőktől és az általuk szolgált szervtől független vizsgálóbiztosoknak illetékesnek és pártatlannak kell lenniük. Hozzáféréssel kell rendelkezniük pártatlan orvosi vagy egyéb szakértők vizsgálataihoz, vagy fel kell hatalmazni őket vizsgálatok elrendelésére. Az e vizsgálatok lefolytatásához használt módszereknek a lehető legmagasabb szakmai színvonalat kell elérniük, és megállapításaikat nyilvánosságra kell hozni.

80. A vizsgálatot folytató hatóság jogosult és köteles a nyomozáshoz szükséges valamennyi információt beszerezni.^{PPP} A vizsgálatot lefolytató személyek rendelkezésére kell, hogy álljon valamennyi, a hatékony vizsgálatához szükséges, pénzügyi és technikai erőforrás. Rendelkezniük kell emellett azzal a hatáskörrel, amellyel a kínzásban vagy bántalmazásban állítólagosan részt vevő, hivatali minőségükben eljáró személyeket megjelenésre és vallomástételre kötelezhetik. Ugyanez vonatkozik a tanúkra is. E célból a vizsgálatot folytató hatóság jogosult a tanúkat – köztük bármely, állítólagosan érintett hivatalos személyt is – beidézni és bizonyítékok benyújtását kérni tőlük. A kínzás vagy bántalmazás állítólagos áldozatait, a tanúkat, a vizsgálóbiztosokat és családjaikat

meg kell védeni a vizsgálat miatt esetlegesen felmerülő erőszakkal, fenyegetéssel vagy a megfélemlítés bármely egyéb formájával szemben. A kínzásban vagy bántalmazásban potenciálisan érintett személyeket el kell távolítani a panaszt emelő személyek, a tanúk, családjaik vagy a vizsgálóbiztosok felett – akár közvetlen vagy közvetett – felügyelettel vagy hatalommal bíró beosztásból.

81. A kínzás vagy bántalmazás állítólagos áldozatait és jogi képviselőjüket tájékoztatni kell minden meghallgatásról, ezeket számukra hozzáférhetővé kell tenni, csakúgy, mint a vizsgálatához kapcsolódó valamennyi információt, továbbá jogosultak kell lenniük egyéb bizonyítékok benyújtására.

82. Olyan esetekben, ha a bevált vizsgálati eljárások a kellő szakértelem hiánya, feltételezhető elfogultság, nyilvánvalóan fennálló bántalmazás vagy egyéb alapvető okok miatt nem megfelelőek, az államok kötelesek gondoskodni arról, hogy a vizsgálatra független nyomozóbizottság bevonásával vagy hasonló eljárás útján kerüljön sor. Az ilyen bizottság tagjait elismert pártatlanságuk, illetékességük és egyéni függetlenségük alapján kell kiválasztani. Függetlennek kell lenniük különösen bármely gyanúsított elkövetőtől, valamint az őket esetlegesen foglalkoztató intézménytől vagy szervezettől. A bizottságnak jogosultnak kell lennie a vizsgálatához szükséges valamennyi információ megszerzésére, és a vizsgálatot köteles az említett alapelvekkel összhangban folytatni.^{QQQ} A nyomozás hatókörét, a bizonyítékok értékeléséhez használt eljárásokat és módszereket, valamint a ténybeli megállapításokon és az alkalmazandó jogon alapuló következtetéseket és ajánlásokat, ésszerű határidőn belül elkészített, írásos jelentésbe kell foglalni. Elkészítését követően a jelentést nyilvánosságra kell hozni. A jelentésnek emellett részletesen ismertetnie kell a bekövetkezettként megállapított konkrét eseményeket, az említett megállapítások alapjául szolgáló bizonyítékokat, továbbá tartalmaznia kell a vallomást tevő tanúk névsorát, kivéve azokat, akiknek személyazonossága saját biztonságuk érdekében titokban maradt. Az állam köteles ésszerű határidőn belül válaszolni a jelentésre,

^{PPP} Bizonyos körülmények között a szakmai etika megkövetelheti az információk titokban tartását. Ezeket a követelményeket tiszteltetben kell tartani.

^{QQQ} Lásd a 68. lábjegyzetet.

és – szükség szerint – megjelölni a válaszként megteendő lépéseket.

83. A kínzás vagy bántalmazás vizsgálatába bevont orvosszakértők kötelesek mindvégig a legmagasabb szintű etikai szabályoknak megfelelően eljárni, és különösképpen kötelesek bármely vizsgálat megkezdése előtt az érintett személy tájékozott beleegyezését kérni. A vizsgálatnak összhangban kell lennie az orvosi gyakorlat kialakult normáival. Különös tekintettel arra, hogy a vizsgálatokat bizalmasan, az orvosszakértő felügyelete alatt kell elvégezni, oly módon, hogy azon biztonsági személyzet és más kormányzati tisztviselő ne vegyen részt. Az orvosszakértőnek haladéktalanul pontos, írásbeli jelentést kell készítenie, mely legalább a következőt kell, hogy tartalmazza:

(a) A kihallgatás körülményeit. Az alany nevét, valamint a vizsgálaton jelen lévő személyek hovatartozását; a vizsgálat pontos idejét, dátumát, helyszínét, valamint a vizsgálatnak helyet adó intézmény jellegét (például fogda, klinika, ház stb.) és címét (adott esetben a szobaszámot is); a vizsgálat idején fennálló bármilyen lényeges körülményt (például bármilyen, a vizsgálat előtt vagy közben fennálló korlátozás, a vizsgálat ideje alatt jelen lévő biztonsági erők, a rabot kísérők magatartása, a vizsgálatot folytató személyhez intézett fenyegető kijelentések stb.); és bármely egyéb lényeges tényezőt;

(b) A háttérinformációkat. Az alany által a kihallgatás során tett beszámoló részletes feljegyzését, beleértve a kínzás és bántalmazás állítólagos módszereit, a kínzás vagy bántalmazás állítólagos elkövetésének idejét, valamint a testi vagy lelki tünetekre vonatkozó valamennyi panaszt.

(c) Fizikális és pszichológiai kivizsgálást. A klinikai vizsgálat során tett összes fizikális és pszichológiai megállapítás feljegyzését, beleértve a megfelelő diagnosztikai vizsgálatokat, és – amennyiben lehetséges – valamennyi sérülésről színes fényképeket.

(d) Orvosi véleményt. A fizikális és pszichológiai tünetek, valamint a lehetséges kínzás vagy bántalmazás közötti feltételezhető kapcsolatra vonatkozó magyarázatot. Bármilyen szükséges orvosi és pszichológiai kezelésre vagy további vizsgálatra vonatkozóan is ajánlást kell tenni.

(e) A szerző személyének rögzítését. A jelentésnek egyértelműen azonosítania kell a vizsgálatot végző személyeket, és azt aláírással kell ellátni.

84. A jelentés bizalmas, és tartalmát ismertetni kell a vizsgálat alanyával vagy kijelölt képviselőjével. A vizsgálat alanyának, valamint képviselőjének a vizsgálati eljárással kapcsolatos véleményét ki kell kérni, és azt a jelentésben rögzíteni kell. Amennyiben lehetséges, a jelentést írásban kell a kínzás vagy bántalmazás kivizsgálásáért felelős hatósághoz eljuttatni. Az állam felelőssége annak biztosítása, hogy a jelentés biztonságosan eljusson ezekhez a személyekhez. A jelentés senki másnak nem adható ki, kivéve a vizsgálat alanyának beleegyezésével, vagy ha az átadás kikényszerítésére felhatalmazott bíróság azt engedélyezi. A kínzással kapcsolatos állításokhoz kapcsolódó írásos jelentésekre vonatkozó általános megfontolások a IV. fejezetben találhatóak. Az V. fejezet a fizikális, míg a VI. fejezet a pszichológiai értékeléseket fejti ki részletesen.

C. A kínzás vizsgálata során alkalmazott eljárások

1. A vizsgálatot végző szerv meghatározása

85. Olyan esetekben, ha fennáll az a gyanú, hogy hivatalos személyek kínzásban vettek részt, beleértve a kínzás használatát elrendelő parancsot, mely származhat miniszterektől, minisztériumi alkalmazottaktól, a miniszter tudtával eljáró tisztviselőktől, minisztériumi felsővezetőktől, katonai felsővezetőktől, illetve ezen személyek tudtával elkövetett kínzások esetén az elfogulatlan és pártatlan kivizsgálás csak akkor lehetséges, ha egy különleges vizsgálóbizottság kerül felállításra. Vizsgálóbizottságra abban az esetben is szükség lehet, ha a vizsgálóbiztosok szakértelmét vagy pártatlanságát vonják kétségbe.

86. Azon tényezők, amelyek arra engednek következtetni, hogy az állam érintett volt a kínzásban vagy, hogy olyan különleges körülmények állnak fenn, amelyek szükségessé

teszik egy speciális, pártatlan vizsgálati mechanizmus kialakítását, a következők:

(a) ha az áldozatot utoljára rendőrségi őrizetben vagy fogva tartás során látták sértetlenül;

(b) ha az eljárás mód felismerhetően állami segítséggel elkövetett kínzásnak tulajdonítható;

(c) ha az államigazgatásban dolgozó, vagy az államhoz köthető személyek megkísérlik akadályozni vagy késleltetni a kínzás kivizsgálását;

(d) ha a közérdeket független nyomozás lefolytatása szolgálja;

(e) ha a szokásos vizsgálati szervek általi vizsgálat szakértelem vagy pártatlanság hiánya, vagy egyéb okok – többek között az ügy jelentősége, az egyértelműen fennálló bántalmazás, az érintett személy panaszai, a fent említett elégtelenségek, vagy egyéb lényeges okok – miatt megkérdőjelezhető.

87. Amennyiben az állam független nyomozóbizottság felállításáról dönt, számos tényezőt kell figyelembe vennie. Először is a vizsgálatnak kitett személyek számára a vizsgálat valamennyi szakaszában a nemzetközi jog által védett minimális eljárási biztosítékokat kell garantálni. Másodsorban, a vizsgálóbiztosoknak rendelkezésére kell, hogy álljon a megfelelő technikai és adminisztrációs személyzet, illetve biztosítani kell számukra az elfogulatlan és pártatlan jogi tanácsadást, annak érdekében, hogy a vizsgálat a büntetőeljáráshoz elfogadható bizonyítékokat szolgáltatson. Harmadsorban, a vizsgálóbiztosok számára biztosítani kell az állami erőforrások és hatáskörök teljes körét. Végezetül, a vizsgálóbiztosoknak jogosultnak kell lenniük nemzetközi jogi és orvosszakértők segítségének igénybe vételére.

2. Az állítólagos áldozat és a tanúk meghallgatása

88. A kínzási esetek természetéből, valamint az azok következtében az egyéneket ért traumából – mely gyakran a tehetetlenség megsemmisítő érzésével jár – eredően különös jelentőséggel bír a kínzás vélelmezett áldozata és a tanúk irányában tanúsított érzékenység. Az állam köteles megvédeni a kínzás állítólagos áldozatait, a tanúkat és családjukat a

vizsgálat miatt esetlegesen fellépő erőszakkal, fenyegetéssel vagy a megfélemlítés bármely egyéb formájával szemben. A vizsgálóbiztosok kötelesek tájékoztatni a tanúkat a vizsgálatban való részvételük következményeiről, valamint az eset minden olyan további fejleményéről, amely hatással lehet rájuk.

(a) Tájékozott beleegyezés és egyéb védelem az állítólagos áldozat számára

89. Amennyiben lehetséges, az állítólagos áldozatot kezdettől fogva tájékoztatni kell az eljárások természetéről, valamint arról, hogy miért kéri a vallomását, és hogy a vallomását felhasználják-e, s ha igen, hogyan. A vizsgálóbiztosok kötelesek elmagyarázni az áldozatnak, hogy a vizsgálat mely részei kerülnek nyilvánosságra, és mely részei maradnak bizalmasak. Az érintett személynek joga van ahhoz, hogy a vizsgálatban való együttműködést teljes egészében vagy részben megtagadja. Mindent el kell követni annak érdekében, hogy időbeosztása és kívánságai teljesüljenek. Az állítólagos kínzás áldozatát rendszeresen tájékoztatni kell a vizsgálat előrehaladásáról. Az állítólagos áldozatot emellett értesíteni kell a vizsgálat és a büntető eljárás során folytatott minden fontos tárgyalásról. A vizsgálóbiztosoknak tájékoztatniuk kell az állítólagos áldozatot a gyanúsított elkövető letartóztatásáról. Az állítólagos áldozatok számára meg kell adni olyan képviselői, illetve gyógykezelési csoportok elérhetőségeit, amelyek a segítségükre lehetnek. A vizsgálóbiztosoknak együtt kell működniük az illetékességi körükbe tartozó képviselői csoportokkal annak biztosítása érdekében, hogy a kínzással kapcsolatban megvalósuljon a kölcsönös információcsere és képzés.

(b) A vizsgálóbiztos kiválasztása

90. Az esetet kivizsgáló hatóságok kötelesek kijelölni egy olyan személyt, aki elsődleges felelősséggel tartozik az állítólagos áldozat kikérdezéséért. Mivel előfordulhat, hogy az állítólagos áldozatnak ügyét mind a jogi, mind az orvosszakértőkkel meg kell beszélnie, a kivizsgáló csoportnak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy az áldozatnak a lehető legkevesebbszer kelljen a

történetét szükségtelenül elismételnie. Az állítólagos kínzás áldozatáért felelős fővizsgáló személyének kiválasztásakor különös figyelmet kell fordítani az áldozatnak az adott személyre vonatkozó kívánsága, miszerint ez a személy vele azonos nemű, kulturális hátterű legyen, vagy képes legyen az áldozat anyanyelvén kommunikálni. A fővizsgálónak előzetes képzéssel vagy tapasztalattal kell rendelkeznie a kínzás dokumentálása és a trauma – többek között a kínzás – áldozataival való együttműködés terén. Olyan helyzetekben, amikor nem áll rendelkezésre előzetes képzéssel vagy tapasztalattal rendelkező vizsgálóbiztos, a fővizsgálónak mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy az áldozat kihallgatása előtt ismereteket szerezzen a kínzás, valamint annak fizikális és pszichológiai következményeiről. A kínzással kapcsolatos információk különböző forrásokból érhetők el, többek között ebből a kézikönyvből, számos szakmai és képzési kiadványból, tanfolyamokról, valamint szakmai konferenciákról. A vizsgálóbiztosnak emellett a vizsgálat során hozzá kell férnie nemzetközi szakértői tanácsadáshoz és segítségnyújtáshoz is.

(c) A vizsgálati környezet

91. A vizsgálóbiztosoknak alaposan át kell gondolniuk munkájuk körülményeit, gondoskodniuk kell a szükséges óvintézkedésekről, és ennek megfelelő biztosítékokkal kell szolgálniuk. Az olyan személyek kihallgatásakor, akik még mindig börtönben, vagy ehhez hasonló, olyan helyzetben vannak, ahol megtorlások lehetségesek, a kihallgatást folytató személynek ügyelnie kell arra, hogy ne tegye ki őket veszélynek. Olyan helyzetekben, amelyekben a vizsgálóbiztossal folytatott beszélgetés valakit veszélybe sodorhat, az egyéni kihallgatás helyett célszerűbb lehet a „csoportos kihallgatás”. Egyéb esetekben a kihallgatást folytató személynek olyan helyszínt kell választania az egyéni kihallgatáshoz, ahol a tanú biztonságban érzi magát ahhoz, hogy szabadon beszéljen.

92. Értékelésre különböző politikai környezetben kerül sor. Ennek eredményeképpen jelentős különbségek lehetnek az értékelések elvégzésének

megfelelő módját illetően. A környezet a vizsgálat lebonyolítását szabályozó jogi előírásokra is hatással van. Így például, egy állítólagos elkövető tárgyalásában kicsúcsosodó vizsgálat a legmagasabb szintű bizonyítékokat igényli, míg egy harmadik állambeli politikai menedékjogi kérelmet alátámasztó jelentés elegendő, ha csupán viszonylag alacsony szintű bizonyítékkal szolgál a kínzásra vonatkozóan. A vizsgálóbiztosnak – az alábbi irányelvekhez az adott helyzetnek, valamint az értékelés céljának megfelelően – az alábbi irányelvekhez kell alkalmazkodnia. A különböző környezeteket illusztráló példák többek között, de nem kizárólag a következők:

- (i) az egyén hazája területén történő bebörtönzése vagy fogva tartása;
- (ii) másik országban történő bebörtönzés vagy fogva tartás;
- (iii) az egyént hazájában nem tartják fogva, de ellenséges, zsarnoki légkörben tartózkodik;
- (iv) béke és biztonság idején az egyént nem tartják fogva a hazájában;
- (v) akár barátságos, akár ellenséges másik országban;
- (vi) menekülttábori körülmények között;
- (vii) háborús bűnöket vizsgáló bíróság vagy igazságtételbizottság előtt.

93. A politikai környezet ellenséges lehet az áldozattal és a vizsgálóbiztossal szemben, ha például fogvatartottakat fogva tartásuk során hallgat ki saját kormányzatuk, vagy ha külföldi kormányzat kitoloncolás céljából tartja őket fogva. Azokban az országokban, ahol a menedékjogért folyamodókat a kínzás bizonyítékának megállapítása céljából vizsgálják meg, a kínzásra és a traumára vonatkozó keresetek elismerésének alacsony hajlandósága politikai okokra vezethető vissza. A fogvatartott biztonságának további veszélyeztetésére valós lehetőség van, s ezt minden értékelés során figyelembe kell venni. Még azokban az esetekben is, amikor a kínzásról beszámoló személyek nincsenek közvetlen veszélynek kitéve, a vizsgálóbiztosoknak rendkívül körültekintően kell eljárniuk, ha kapcsolatba lépnek velük. A vizsgálóbiztos által választott nyelv és hozzáállás jelentősen befolyásolja az állítólagos áldozatnak a kihallgatása iránti képességét és hajlandóságát. A kihallgatás helyszíne a lehető legbiz-

tonságosabb és legkényelmesebb kell, hogy legyen, beleértve a mellékhelyiséghez és frissítőkhöz való hozzáférést is. Az állítólagos kínzásban érintett áldozat kihallgatására elégséges időt kell szánni. A vizsgálóbiztosok nem számíthatnak arra, hogy az első kihallgatás során megismerik a teljes történetet. A személyes jellegű kérdések az állítólagos áldozat számára nyomasztó emlékek lesznek. Az állítólagos áldozat tanúvallomásának természetére való tekintettel a vizsgálóbiztosnak érzékenyen kell megválasztania a hangnemet, a kérdések megfogalmazását és sorrendjét. A tanút tájékoztatni kell arról a jogáról, hogy bármikor megállíthatja a kikérdezést, szükség esetén tarthat szünetet, vagy dönthet úgy, hogy egyetlen kérdésre sem válaszol.

94. Amennyiben lehetséges, az állítólagos kínzás áldozata, a tanúk és a kivizsgáló csoport tagjai számára hozzáférést kell biztosítani pszichológiai tanácsadókhoz, illetve kínzás áldozataival való foglalkozásra képesített személyekhez. A kínzás tényeinek ismételt elmondása olyan hatással lehet az egyénre, mintha újraélné az élményt, illetve egyéb, traumához köthető tünetek jelentkezhetnek nála (lásd a IV. fejezet H. szakaszát.). A kínzás részleteinek meghallgatása a kihallgatást folytató személyeknél másodlagos trauma tüneteit eredményezheti, így arra kell őket ösztönözni, hogy reakcióikat beszéljék meg egymással, a titoktartás szakmai etikai előírásainak tiszteletben tartása mellett. Amikor csak lehetséges, ennek egy tapasztalt levezető személy segítségével kell történnie. Különösen két kockázati tényezővel kell tisztában lenni: egyrészt fennáll a veszélye annak, hogy a kihallgató azonosul a kínzást állító személlyel, és nem kérdezi ki őt kellőképpen, másrészt előfordulhat, hogy a kihallgató annyira hozzászokik a kínzásról szóló történetek hallgatásához, hogy a kihallgatott személy élményeinek szintjét a valóságnál alacsonyabbnak érzékeli.

(d) A tanúk biztonsága

95. Az állam felelősséggel tartozik azért, hogy megvédje az állítólagos áldozatokat, a tanúkat, illetve családjaikat a vizsgálat miatt esetlegesen fellépő erőszakkal, fenyegetéssel vagy a megfélemlítés bármely egyéb formá-

jával szemben. A kínzásban potenciálisan érintett személyeket el kell távolítani a panaszt emelő személyek, a tanúk, családjaik vagy a vizsgálóbiztosok felett – akár közvetlen vagy közvetett – felügyelettel vagy hatalommal bíró beosztásból. A vizsgálóbiztosoknak folyamatosan figyelembe kell venniük, hogy a vizsgálat hogyan befolyásolja a kínzást állító személy és más tanúk biztonságát.

96. A kihallgatott személyek – többek között a konfliktushelyzetben lévő országokban fogva tartott személyek – biztonságát célzó intézkedésre ajánlott egyik technika a meglátogatott egyének személyazonosságának feljegyzése és biztonságban tartása, így a vizsgálóbiztosok egy jövőbeni újabb látogatás esetén nyomon követhetik ezen személyek biztonságának alakulását. A vizsgálóbiztosok számára lehetővé kell tenni, hogy bárkivel és mindenkivel szabadon és bizalmasan beszélhessenek, és hogy ugyanezen személyeket ismételten meglátogathassák (ezért szükséges a kihallgatottak személyazonosságának nyomon követhetősége), ha erre szükség van. Nem minden ország fogadja el ezeket a feltételeket, és a vizsgálóbiztosok nehézségekkel szembesülhetnek a hasonló biztosítékok megszerzése során. Olyan esetekben, ha a tanúvallomás valószínűsíthetően veszélybe sodorná a tanúkat, a vizsgálóbiztosnak egyéb bizonyítási formákat kell felkutatnia.

97. A fogvatartottak jóval nagyobb veszélynek vannak kitéve, mint az őrizet alatt nem álló személyek. A fogvatartottak különböző helyzetekre különbözőképpen reagálhatnak. Egyes helyzetekben a fogvatartottak akaratlanul bajba sodorhatják magukat azáltal, hogy túlságosan meg gondolatlanul szólalnak fel, azt gondolva, a „külső” vizsgálóbiztos pusztán jelenléte megvédi őket. Előfordulhat, hogy más a helyzet. Más esetekben a vizsgálóbiztosok a „hallgatás falába” ütköznek, mert a fogvatartottak túlságosan meg vannak félemlítve ahhoz, hogy bárkiben megbízzanak, még akkor is, ha bizalmas megbeszéléseket ajánlanak fel számukra. Ez utóbbi esetben szükség lehet arra, hogy „csoportos kihallgatással” kezdjenek, így a vizsgálóbiztosok egyértelműen elmagyarázhatják a vizsgálat hatókörét és célját, és ezt követően felajánlhatják a bizalmas beszélgetések lehetőségét minden

olyan személy számára, aki beszélni kíván. Ha a megtorlástól való félelem – akár valós, akár nem – túl nagy, szükség lehet arra, hogy valamennyi rabot egy adott őrizeti helyen hallgassanak ki, hogy egyetlen konkrét személyt se emeljenek ki. Ha a vizsgálat vádemeléshez, vagy más igazságtétáró fórumhoz vezet, a vizsgálóbiztos köteles olyan intézkedéseket ajánlani, amelyek az állítólagos áldozatot megóvják a veszélytől, például a következők révén: az érintett személy azonosítására szolgáló információk és nevek törlése az állami nyilvántartásokból, vagy annak felajánlása az érintett személy számára, hogy kép- vagy hangelváltoztató készülék, vagy zárláncú televízió segítségével tehessen vallomást. Ezen intézkedéseknek összhangban kell lenniük a vádlott jogaival.

(e) Tolmácsok igénybevétele

98. Kínzás kivizsgálása során nem könnyű tolmács közvetítésével dolgozni, még szakemberek esetén sem. Nem lesz mindig lehetőség arra, hogy bármilyen nyelvjárással vagy nyelvre kéznél legyenek tolmácsok, így néha szükség lehet az érintett személy családjából vagy kulturális csoportjából származó tolmács használatára. Ez nem ideális megoldás, hiszen az érintett személy néha kényelmetlennek érezheti, hogy olyan személy közvetítésével beszéljen kínzási élményeiről, akit ismer. Ideális esetben a tolmácsnak a vizsgáló csoport tagjának kell lennie, és értenie kell a kínzással kapcsolatos témákhoz (lásd a IV. fejezet I. szakaszát, és a VI. fejezet C. szakaszának 2. bekezdését).

(f) Az állítólagos kínzásnak alávetett személytől megszerzendő információk

99. A vizsgálóbiztosnak arra kell törekednie, hogy az állítólagos áldozat vallomása során a következő információk közül a lehető legtöbbet megszerzeze (lásd a IV. fejezet E. pontját):

- (i) A kínzáshoz vezető körülmények, beleértve a letartóztatást, elrablást és fogva tartást;
- (ii) A kínzás körülbélüli dátuma és időpontja, beleértve a legutóbbi kínzási eset időpontját. Ezen információk

megállapítása nem feltétlenül könnyű, hiszen előfordulhat, hogy több helyszín és elkövető (vagy elkövetői csoport) érintett. A különböző helyszínekről külön történetek rögzítésére lehet szükség. Az időrendi sorrend pontatlan lehet, sőt, néha zavaros; az idő érzékelése gyakran nehezebbre esik a megkínzott személynek. A különböző helyszínekről származó külön történetek hasznosak lehetnek, ha a vizsgálóbiztos a helyzetről átfogó képet kíván kapni. A túlélők gyakran nem is fogják pontosan tudni, hogy hová vitték őket, mivel szemüket bekötötték vagy félig eszméletlenek voltak. A hasonló vallomásokat összeillesztve, lehetőséggé válhat konkrét helyszínek, módszerek, sőt elkövetők „felfedése”.

- (iii) A letartóztatásban, fogva tartásban és a kínzásban részt vevő személyek részletes leírása, arra is kitérve, hogy az állítólagos kínzás eseményeit megelőzően az illető bármelyiküket ismerte-e, valamint ismertetve ruházatukat, sebhelyeiket, anyajegyeket, tetoválásaikat, magasságukat, súlyukat (az adott személy esetleg saját természetéhez viszonyítva képes leírni a kínzóját), bármi szokatlant az elkövető testfelépítésén, nyelvén és akcentusában, és hogy az elkövetők bármikor ittasak voltak-e.
- (iv) Az adott személy által elmondott vagy tőle kért információk. Ezáltal lényeges információk nyerhetők, amikor a fogva tartás titkos vagy nem feltárt helyszíneit próbálják azonosítani;
- (v) A fogva tartás helyén alkalmazott szokásos rutin és a bántalmazás módjának leírása;
- (vi) A kínzással kapcsolatos tények leírása, beleértve a használt kínzási módszert is. Ez érthető okokból gyakran nehéz, így a vizsgálók nem várhatják el, hogy az egész történetet megismerjék egyetlen kihallgatás során. Fontos a pontos információk beszerzése, de az intim jellegű megalázásokra és támadásokra vonatkozó kérdések – gyakran kiugró mértékben – nyomozhatóan hatnak;
- (vii) Annak megállapítása, hogy az egyént szexuálisan bántalmazták-e. A legtöbb

ember a szexuális támadásra vonatkozó kérdést úgy tekinti, mintha az tényleges nemi erőszakot vagy szodómiát jelentene. A vizsgálóbiztosoknak tudatában kell lenniük annak, hogy a verbális erőszakot, a levetköztetést, a tapogatást, az obszcén vagy megalázó tetteket vagy a nemi szervekre mért ütéseket, illetve az ott alkalmazott áramütéseket az áldozat gyakran nem tekinti szexuális támadásnak. Mindezek a tettek sértik az egyén intimitáshoz való jogát, és a szexuális támadás szerves részeként kezelendők. A szexuális támadások áldozatai nagyon gyakran nem mondanak semmit, esetleg tagadják is a szexuális támadást. Gyakran csak a második, sőt, harmadik találkozónak alkalmával ismerhető meg a történet többi része, ha a kapcsolatfelvétel együtt érzőnek és az egyén kultúrája és személyisége iránt fogékonyak bizonyult;

- (viii) A kínzás során szerzett testi sérülések;
- (ix) A használt fegyverek, vagy egyéb tárgyak leírása;
- (x) A kínzással járó események tanúinak személyazonossága. A vizsgálóbiztosnak körültekintően kell eljárnia a tanúk biztonságának védelmében, és meg kell fontolnia, hogy a tanúk személyazonosságát kóddal titkosítja, vagy a lényeges kihallgatási feljegyzésektől elkülönítve őrzi a neveket.

(g) A kínzást állító személy vallomása

100. A vizsgálóbiztos köteles az egyén részletes vallomásáról hangfelvételt készíteni, és ennek átíratát elkészíttetni. A vallomásnak olyan válaszokon kell alapulnia, amelyeket nem befolyásoló kérdésekre adtak. A nem befolyásoló kérdések nem élnek feltevésekkel vagy következtetésekkel, és lehetővé teszik, hogy az egyén a legteljesebb és legkevésbé elfogult vallomást tegye. Nem befolyásoló kérdés például a „Mi történt Önnél, és mikor?” a „Kínózták-e a börtönben?” helyett. Az utóbbi kérdés feltételezi, hogy ami a tanúval történt, az kínzás volt, és a börtönre korlátozza a tettek helyszínét. A lehetséges válaszok felsorolásával feltett kérdések kerülendők,

mivel, ha a ténylegesen megtörtént események nem illenek pontosan a megadott lehetőségek egyikébe sem, az egyént a pontatlan válasz megjelölésére kényszeríti. Hagyni kell, hogy az egyén maga mondja el a történetét, ám segíteni kell őt a pontosságot növelő kérdések feltevésével. Bátorítani kell arra, hogy minden érzékét használja a történet leírása során. Ki kell kérdezni arról, hogy mit látott, szagolt, hallott vagy érzett. Ez olyan esetekben fontos, amikor például bekötötték az egyén szemét vagy a támadás sötétben érte.

(h) Az állítólagos elkövető vallomása

101. Amennyiben lehetséges, a vizsgálóbiztosoknak ki kell hallgatniuk az állítólagos elkövetőket. A vizsgálóbiztosok kötelesek megadni számukra a nemzetközi és nemzeti jog által biztosított jogi védelmet.

3. A tárgyi bizonyíték biztosítása és megszerzése

102. A vizsgálóbiztosnak a lehető legtöbb tárgyi bizonyítékot kell beszereznie egy kínzási eset vagy kínzási mód dokumentálásához. A kínzás alapos és pártatlan kivizsgálásának egyik legfontosabb szempontja a tárgyi bizonyítékok begyűjtése és elemzése. A vizsgálóbiztosoknak dokumentálniuk kell a tárgyi bizonyítékok megtalálásának és megőrzésének felügyeleti láncát, annak érdekében, hogy a bizonyítékok jövőbeni jogi eljárások – többek között az esetleges bünvádi eljárás – során felhasználhatók legyenek. Kínzások legtöbbször olyan helyszíneken fordulnak elő, ahol embereket tartanak valamilyen formában felügyelet alatt, és ahol a tárgyi bizonyítékok megőrzése vagy a korlátlan hozzáférés kezdetben nehéz, vagy egyenesen lehetetlen. A vizsgálóbiztosoknak felhatalmazást kell kapniuk az államtól arra, hogy korlátlan bejárási lehetőséget kapjanak bármilyen helyszínre vagy helyiségbe, valamint arra, hogy biztonságossá tudják tenni a kínzás állítólagos helyszínét. A vizsgálatot folytató személyzet és más vizsgálóbiztosok kötelesek összehangolni tevékenységüket annak érdekében, hogy az állítólagos kínzás helyszínét alapos vizsgálatnak vessék alá. A vizsgálóbiztosoknak korlátlan belépési joggal

kell rendelkezniük a kínzás állítólagos helyszínére. Belépési jogosultságuknak tartalmaznia kell, legalább, a nyitott és lezárt területeket, beleértve azokat az épületeket, járműveket, irodákat, börtöncellákat vagy egyéb helyiségeket, ahol a kínzásra állítólag sor került.

103. Minden, vizsgálat alatt álló épületet vagy területet le kell zárni, hogy semmilyen lehetséges bizonyíték se veszessen el. Miután vizsgálati területnek nyilvánítottak egy területet, oda csak a vizsgálóbiztosok és munkatársaik számára engedélyezhető a belépés. A helyszínt bármilyen tárgyi bizonyíték gyűjtése céljából át kell vizsgálni. Az összes bizonyítékot megfelelően kell begyűjteni, kezelni, csomagolni, címkézni és azokat biztonságos helyen kell őrizni, annak érdekében, hogy megelőzhető legyen a bizonyíték szennyeződése, meghamisítása vagy elvesztése. Ha a kínzás állítólagos elkövetése óta elég rövid idő telt el ahhoz, hogy az ilyen bizonyítékokat még figyelembe lehessen venni, a bármilyen testnedvből (például vér vagy ondó), hajból, rostszálból vagy textilfonalból származó mintát be kell gyűjteni, fel kell címkézni, és megfelelően meg kell őrizni. Bármilyen, kínzás elkövetésére alkalmas, eszközt – akár kifejezetten erre a célra szánták, vagy a körülmények folytán erre használták azokat – be kell gyűjteni és meg kell őrizni. Amennyiben elég frissek a felhasználhatóságához, bármely ujjlenyomatot le kell venni és meg kell őrizni. A kínzás állítólagos helyiségekről vagy helyszínről jelölésekkel ellátott méretarányos vázlatot kell készíteni, feltüntetve minden lényeges részletet, mint például egy-egy épület szintjeinek elhelyezkedését, szobáit, bejáratait, ablakait, bútorait és a környező területet. Ugyanezen tényezők rögzítése érdekében színes fényképeket is kell készíteni. A kínzás állítólagos helyszínén tartózkodó valamennyi személy személyazonosságát rögzíteni kell, beleértve a teljes nevet, a lakcímet és a telefonszámot vagy egyéb elérhetőséget. Ha a kínzás óta eltelt idő elég rövid ahhoz, hogy ez figyelembe vehető legyen, leltárba kell venni a kínzást állító személy öltözetét, és lehetőség szerint el kell végezni annak laboratóriumi vizsgálatát, testnedvek és egyéb tárgyi bizonyítékok után kutatva. A helyszínen vagy a vizsgálat alatt álló területen tartózkodó összes személyt ki kell kérdezni annak

érdekében, hogy kiderüljön, tanúi voltak-e az állítólagos kínzási eseteknek. Bármilyen lényeges papírt, feljegyzést vagy dokumentumot meg kell őrizni, bizonyítási célra és kézíráselemzésre.

4. Orvosi bizonyíték

104. A vizsgálóbiztosnak meg kell szerveznie az állítólagos áldozat orvosi kivizsgálását. Az ilyen orvosi vizsgálatok időben történő elvégzése különösen fontos. Az orvosi vizsgálat a kínzás óta eltelt idő hosszától függetlenül elvégzendő, ám, ha erről azt állítják, hogy nem haladja meg a hat hetet, a vizsgálatra sürgősen sort kell keríteni, mielőtt az akut tünetek elmúlnának. A vizsgálatnak értékelést kell tartalmaznia a sérülések és betegségek kezelésének, a lelki segély, a tanácsadás és a nyomon követés szükségességére vonatkozóan (a fizikális vizsgálatról és a bírósági értékelésről szóló leírásért lásd az V. fejezetet). Az állítólagos kínzás áldozatának pszichológiai felmérésére mindig szükség van, s ez képezheti a fizikális vizsgálat részét, vagy amennyiben nincsenek testi jelek, önmagában is elvégezhető (a pszichológiai felmérés leírásáért lásd a VI. fejezetet).

105. A kínzás fizikális és pszichológiai bizonyítékainak jelentése céljából szükséges klinikai benyomás kialakítása közben az alábbi hat fontos kérdést kell feltenni:

(a) A testi és lelki tünetek megegyeznek-e az állítólagos kínzásról szóló jelentéssel?

(b) Mely testi panaszok alkotják a klinikai képet?

(c) Az észlelt pszichológiai tünetek az egyén kulturális és szociális környezetén belül a rendkívüli stresszre adott várható vagy tipikus reakciónak számítanak-e?

(d) A traumához kapcsolódó mentális rendellenességek időbeni hullámzó jellegét ismerve, mi a kínzási esetekre vonatkozó időkeret? A felépülés mely fokán áll az egyén?

(e) Milyen egyéb nyomasztó tényezők hatnak az egyénre (például folyamatos zaklatás, kényszermigráció, száműzetés, a családi és társadalmi szerep elvesztése stb.)? Ezen tényezők milyen hatással vannak az áldozatra?

(f) A klinikai kép hamis állítást sugall-e a kínzásra vonatkozóan?

5. Fényképezés

106. Színes fényképeket kell készíteni az állítólagosan megkínzott személyek sérüléseiről, a kínzás állítólagos (külső és belső) helyszínéről, és az ott talált bármilyen egyéb tárgyi bizonyítékról. Mérőszalag vagy a fényképen a méretarány feltüntetésére alkalmas más eszköz használata elengedhetetlen. A fényképeket minél előbb el kell készíteni, akár egy egyszerű fényképezőgéppel, mert egyes fizikai nyomok gyorsan eltűnnek, és a helyszínek megváltozhatnak. Az azonnal kidolgozott fényképek idővel tönkremehetnek. Ajánlatos a magasabb szakmai színvonalú képek használata, melyeket a felszerelés rendelkezésre állását követően azonnal el kell készíteni. Amennyiben lehetséges, a fényképek elkészítéséhez 35 milliméteres, automatikus dátumkijelző funkcióval ellátott fényképezőgépet kell használni. A film, a negatívok és a kinyomtatott képek felügyeleti láncát kötelező teljes körűen dokumentálni kell.

D. A vizsgálóbizottság

1. A nyomozás hatáskörének megállapítása

107. A vizsgálóbizottságokat felállító államoknak és szervezeteknek oly módon kell meghatározniuk a nyomozás hatáskörét, hogy a bizottságok felhatalmazásába feladatmeghatározást illesztenek. A bizottság feladatainak meghatározása kifejezetten fokozhatja annak sikerességét, azáltal, hogy legitimálja az eljárásokat, segít a bizottság tagjainak egyetértésre jutni a nyomozás hatáskörét illetően, illetve értékmérővel szolgál a bizottság zárójelentésének megítéléséhez. A feladatmeghatározások összeállításához tartozó ajánlások a következők:

(a) Semleges szerkesztésűnek kell lenniük, azaz nem szabad, hogy előre meghatározott eredményt sugalljanak. A semlegesség érdekében a feladatmeghatározás nem korlátozhatja a vizsgálatokat azon területekre, ahol a kínzásért való állami felelősség fedhető fel;

(b) Pontosan meg kell határozniuk azokat az eseményeket és problémákat, amelyeket ki kell vizsgálni, és amelyekre a bizottság zárójelentésében ki kell térni.

(c) A nyomozás hatáskörét illetően rugalmasságot kell biztosítani annak biztosítása érdekében, hogy a bizottság alapos vizsgálódását ne akadályozza sem egy túlságosan korlátozó, sem egy túlságosan tágan értelmezhető feladat-meghatározás. A szükséges rugalmasság például úgy is elérhető, hogy a bizottság számára szükség esetén engedélyezik a feladat-meghatározás módosítását. Fontos azonban, hogy a bizottság a mandátumában bekövetkező bármilyen módosításról folyamatosan tájékoztassa a nyilvánosságot.

2. A bizottság hatásköre

108. A bizottság általánosságban vett hatásköreit alapelveknek kell meghatározni. A bizottságnak különösen a következőkre van szüksége:

(a) a vizsgálathoz szükséges összes információ megszerzésére vonatkozó felhatalmazás, beleértve azt a jogot, hogy jogi szankciók bevetésével kényszeríthessen ki tanúvallomást, hogy különféle dokumentumok, köztük állami és orvosi iratok feldolgozását rendelkezze el, és hogy a tanúkat, az áldozatok családját és egyéb forrásokat megvédhesse;

(b) nyilvános jelentés elkészítésére vonatkozó felhatalmazása;

(c) helyszíni szemlék lebonyolítására vonatkozó felhatalmazás, beleértve azt a helyszínt is, ahol a kínzást gyaníthatóan elkövették;

(d) arra vonatkozó felhatalmazás, hogy az ország területén kívüli tanúktól és szervezettől is fogadhasson bizonyítékokat.

3. A tagokkal szembeni követelmények

109. A bizottsági tagokat az alábbiakban meghatározott, elismert egyéni pártatlanságuk, szakértelmük és függetlenségük alapján kell kiválasztani.

(a) *Pártatlanság.* A bizottsági tagok nem állhatnak szoros kapcsolatban egyetlen olyan személlyel, állami intézménnyel, politikai

párttal vagy egyéb szervezettel sem, amelyek potenciálisan érintettek a kínzásban. Nem kötődhetnek túl szorosan olyan szervezethez vagy csoporthoz, amelynek az áldozat is tagja, hiszen ez ronthatja a bizottság hitelességét. Ez azonban nem indokolhatja olyan személyeknek a bizottságból történő általános kizárását, akik például az áldozattal együtt nagyobb szervezetek tagjai, vagy akik a kínzás áldozatainak kezelésével és felépülésével foglalkozó szervezetekhez kötődnek.

(b) *Szakértelem.* A bizottsági tagoknak tudniuk kell értékelnit és mérlegelni a bizonyítékokat, valamint ésszerű ítéletet alkotni. Amennyiben lehetséges, a nyomozó-bizottságoknak a jog, az orvostudomány és egyéb megfelelő szakterületen tapasztalattal rendelkező személyekből kell állniuk.

(c) *Függetlenség.* A bizottsági tagoknak közösségükön belül híresnek kell lenniük becsületességükről és tisztességességükről.

110. A vizsgálat és a bizottság megállapításainak tárgyilagossága összefüggésben állhat többek között azzal, hogy a bizottság egy vagy két tag helyett három, esetleg annál több tagból áll. Egyetlen bizottsági tag általában nem vezethet kínzásra irányuló vizsgálatokat. Egyetlen bizottsági tag önállóan általában korlátozott mélységű vizsgálatot képes elvégezni. Emellett egyetlen bizottsági tagnak ellentmondásos és fontos döntéseket kell meghoznia vita nélkül, és különösen érzékeny lesz az állami és egyéb külső kényszerítő hatásokkal szemben.

4. A bizottság összetétele

111. A vizsgálóbizottságoknak pártatlan és szakértő jogtanácsossal kell rendelkezniük. Amennyiben a bizottság az állam mulasztásával kapcsolatos állításokat vizsgál, célszerű lenne az Igazságügyi Minisztériumtól független jogtanácsost kinevezni. A bizottság fő jog-tanácsosának politikai befolyástól mentesnek kell lennie, rendelkezhet közszolgálati tisztséggel, vagy lehet a bírói kar teljesen független tagja is. A vizsgálat gyakran szakértő tanácsadók segítségét teszi szükségessé. A bizottság számára biztosítani kell a technikai szaktudást a patológia, a törvényszéki tudományok, a pszichiátria, a pszichológia, a nőgyógyászat és a pediátria

területén. Egy teljesen elfogulatlan és mindenre kiterjedő vizsgálat lefolytatása érdekében a bizottságnak szinte mindig saját vizsgálóbiztosaira van szüksége a nyomok követéséhez és a bizonyítékok feltárásához. Olyan mértékig növelhető tehát egy nyomozás hitelessége, amennyire a bizottság képes saját vizsgáló-biztosáiban megbízni.

5. A tanúk védelme

112. Az állam köteles megvédeni a panasztevőket, a tanúkat, a vizsgálatot lebonyolító személyeket és családjaikat az erőszaktól, a fenyegetéstől és a megfélemlítés bármely egyéb formájától (lásd a fenti C. szakasz 2. bekezdésének (d) pontját). Ha a bizottság úgy véli, hogy bármely tanúra vagy leendő tanúra tekintettel indokolt a zaklatástól, a molesztálástól vagy a bántalmazástól való félelem, a bizottság célszerűen ítélni meg, hogy a vallomást zárt ajtók mögött, az informátor vagy tanú személyazonosságának titokban tartása mellett hallgassa meg, olyan bizonyítékokat használjon, amelyek nem azonosíthatják a tanút, valamint egyéb megfelelő intézkedéseket tegyen.

6. Eljárások

113. A büntetőeljárás általános alapelveinek megfelelően a kihallgatásoknak nyilvánosnak kell lenniük, kivéve, ha a tanú védelme érdekében zárt ajtók mögötti eljárásra kerül sor. A zárt ajtók mögötti eljárásokat rögzíteni kell, és a lezárt, bizalmas jegyzőkönyvet ismert helyen kell tartani. Esetenként szükség lehet a teljes titoktartásra a vallomástétel ösztönzése miatt, és a bizottság esetlegesen dönthet úgy, hogy a tanúkat személyesen, nem hivatalos keretek között hallgatja meg, vagy a vallomást nem rögzíti.

7. A vizsgálati értesítés

114. A bizottság létrejöttét és a vizsgálat tárgyát széles körben kell bejelenteni. A bejelentésnek tartalmaznia kell a lényeges információk benyújtására és az írásbeli nyilatkozatok bizottsághoz történő benyújtására vonatkozó felhívást, valamint a vallomástételre hajlandó személyeknek szánt

utasításokat. A felhívást újságokban, magazinokban, a rádióban, televízióban, szórólapokon és reklámtáblákon lehet hirdetni.

8. A bizonyítékok átvétele

115. A vizsgálóbizottságoknak képesnek kell lenniük vallomás kikényszerítésére és doku-mentumok előállítására, valamint azon hivatalos személyek vallomását kikényszerítésére, akik állítólag kínzásban érintettek. Ennek gyakorlatilag magában kell foglalnia azt a lehetőséget, hogy bírságokat és büntetéseket róhasson ki, ha a kormány tisztviselői vagy egyéb személyek megtagadják az együttműködést. A bizottságoknak a bizonyítékgyűjtés első lépéseként vallomástételre vagy írásbeli nyilatkozat megtételére kell felszólítania az egyéneket. Az írásbeli nyilatkozatok fontos bizonyítékforrást jelenthetnek olyankor, amikor szerzőjük nem mer vallomást tenni, nem tud az eljárás helyszínére utazni vagy egyéb módon nem elérhető. A bizottságoknak egyéb olyan eljárásokat is tanulmányozniuk kell, amelyek lényeges információval szolgálhatnak.

9. A felek jogai

116. A kínzásról beszámoló személyeket és jogi képviselőiket tájékoztatni kell minden a vizsgálat szempontjából lényeges valamennyi információról, és ezekhez hozzáférést kell számukra biztosítani, illetve jogosultnak kell lenniük bizonyítékok benyújtására. Annak a különös hangsúlyozása, hogy a bírósági eljárás során a túlélő az egyik félként szerepel, a túlélő érdekeinek a vizsgálat elvégzésében való kiemelkedően fontos szerepéből ered. Ugyanakkor minden érdekelt fél lehetőséget kell, hogy kapjon a meghallgatásra. E célból a nyomozó szerv jogosult a tanúkat – köztük az állítólagosan érintett hivatalos személyeket – beidézni és a bizonyítékok benyújtását követelni. E tanúk mindegyikének engedélyezni kell a jogi tanácsadást, ha a nyomozás esetleg kárukra lehet, például úgy, hogy vallomásuk nyomán bünyügyi vád vagy polgári felelősség merül fel velük szemben. A tanúk nem kényszeríthetők arra, hogy maguk ellen tanúskodjanak. A bizottságnak lehetősége kell, hogy legyen arra, hogy a tanúkat ténylegesen kikérdezze. A nyomozásban részt

vevő felek számára lehetővé kell tenni, hogy írásbeli kérdéseket nyújtsanak be a bizottsághoz. A másodkézből (hallomásból) való értesülés megbízhatóságát gondosan meg kell fontolni, mielőtt a bizottság azt tényként fogadná el. A keresztvizsgálattal nem ellenőrzött tanúvallomás szintén körültekintéssel kezelendő. A lezárt jelentésben őrzött, vagy egyáltalán nem rögzített, zárt ajtók mögött tett vallomást gyakran nem ellenőrzi keresztvizsgálat, és így esetleg kisebb súllyal veendő figyelembe.

10. A bizonyítékok értékelése

117. A bizottság köteles minden hozzá beérkező információt és bizonyítékot a megbízhatóság és becsületesség szempontjából értékelni. A bizottságnak a szóbeli vallomásokat is értékelnie kell, a tanú viselkedésének és általános hitelességének figyelembevétele mellett. A bizottságnak érzékenynek kell lennie a viselkedést befolyásoló szociális, kulturális és nemi kérdésekkel szemben. A bizonyítékok több forrásból származó megerősítése növeli azok bizonyító erejét és megbízhatóságát.

11. A bizottság jelentése

118. A bizottság köteles ésszerű határidőn belül nyilvános jelentést kiadni. Ezen túlmenően, amennyiben a bizottság nem egyhangúlag vonja le következtetéseit, a kisebbségben lévő bizottsági tagoknak csatolniuk kell eltérő véleményüket. A nyomozóbizottsági jelentéseknek legalább a következő információkat kell tartalmazniuk:

(a) a nyomozás hatóköre és a feladatmeghatározás;

(b) a bizonyítékok értékelése során alkalmazott eljárások és módszerek;

(c) a vallomást tett összes tanú listája, amely tartalmazza a korukat és a nemüket, kivéve azon személyekét, akik személyazonossága védelmük miatt titkos, továbbá a zárt ajtók mögött vallomást tett tanúk listája, és a bizonyítékként kapott bűnjelek;

(d) az egyes ülések ideje és helye (a jelentés mellékleteként is csatolható);

(e) a nyomozás háttere, így például a lényeges társadalmi, politikai és gazdasági körülmények;

(f) a bizottsági megállapítások alapját képező konkrét események és bizonyítékok.

(g) a bizottság által alkalmazott jog;

(h) az alkalmazott jogon, és a tényekből levont megállapításokon alapuló bizottsági következtetések;

(i) a bizottság megállapításain alapuló ajánlások.

119. A bizottság jelentésére az állam köteles nyilvánosan válaszolni, adott esetben köteles közölni, hogy a jelentésre reagálva milyen lépéseket szándékozik tenni.